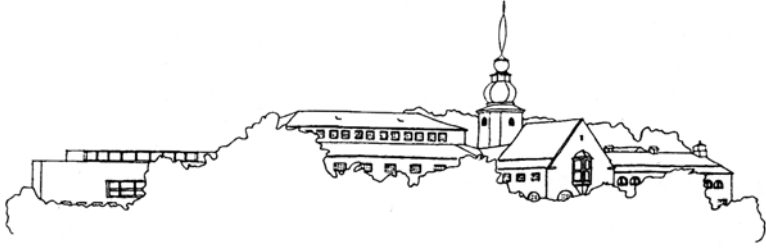

GÖTEBORGS
NATURHISTORISKA
MUSEUM
ÅRSTRYCK 2015

INNEHÅLL

Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årsberättelse för 2014 Av Hans Peter Dahlgren & Åsa Holmberg	3
Faunistiskt nytt 2014 – ryggradsdjur Av Göran Nilson	17
Faunistiskt nytt 2014 – marina evertebrater Av Kennet Lundin & Carola Azurduy Högström	23
Faunistical news from the Göteborg Natural History Museum 2014 – snails, slugs and mussels Av Ted von Proschwitz	31
Faunistiskt nytt 2014 – insekter och spindeldjur Av Charlotte Jonsson & Peter Nielsen	47
Museiminnen – en skolgrabb hos Sjölander och Lepiksaar Av John Duff	51
Tre apekropper i Göteborgs Naturhistoriska Museum Av Liv Emma Thorsen	57

Framsida: Malmska valen, stadigt förankrad i valsalen på Naturhistoriska museet. Den strandade utanför Göteborg 29 oktober 1865 och har alltså nu tillbringat 150 år på landbacken.
Foto: Anders Nilsson.

GÖTEBORGS
NATURHISTORISKA
MUSEUM

ÅRSTRYCK 2015

Detta årstryck är utgivet med bidrag från

Redaktion: Göran Andersson, Sture Myhrén och Kennet Lundin
Grafisk form och layout: Göran Andersson
Textgranskning: Elisabeth och Torkel Hagström

ISSN 0374-7921

Tryckt på Silk 115 g, omslag Truecard 240 g

Tryck: Bording AB 2015

Hans Peter Dahlgren & Åsa Holmberg

GÖTEBORGS naturhistoriska museum

Årsberättelse för 2014

En sammanfattning av året som gått

Naturhistoriska museet hade under 2014 en något speciell situation när det gäller museets ledning. Från januari – augusti tillhörde museet Västarvets *Område Publik* med Jan Johansson som områdeschef. Den 1 september tillträdde HP Dahlgren som museichef på GNM och efter det började det mesta återgå till tidigare förhållanden.

Museet ökade 2014 avsevärt antalet besökare och vad detta beror på kan handla om ett allmänt ökat intresse för museibesök. Det kan också bero på att vi nu har besöksmätare som mäter alla som passerar dörrarna, tidigare har vi följt mätningen genom antal besökare som passerar kassan.

Arbetet med den nya evertebratgången påverkade hela museet. Den stora ombyggnaden av denna basutställning accelererade med full fart framåt under hela 2014. Det gjorde att många aktiviteter och planer fick stå tillbaka då personalen helt enkelt inte kunde hinna med mer. Den publika verksam-

heten var igång med att driva vår shop, kafé Malmska Valen, reception, programverksamhet, tillfälliga utställningar, pedagogik, webb och fastighet.

Det var ett helt fantastiskt, effektivt, professionellt och hängivet team som oförtrutet kämpade på med utställningen. Den 7 juli var den första av 104 montrar klar. Det nya geologiska rummet beslutade vi att vänta med, så tills vidare har vi monterat tillbaka de gamla dörrarna och så får det bli en ny invigning någon gång i framtiden.

Västarvet genomförde som brukligt en personaldag och den var förlagd till Eriksberg den 4 december. Eva Goffe var bland dem som fick minnesgåva efter 25 år i tjänst.

På sommaren avtackade vi vår bibliotekarie Gunilla Rydberg, som varit hos oss ett par år. Hon fortsatte det sedan tidigare påbörjade arbetet med biblioteket, ordnade upp och registrerade. Gunillas insats gjorde oss än en gång medvetna om vilken skatt museet har i form av böcker och samtidigt medvetna om behovet av att vårda och förvalta denna.

Museets nya chef H P Dahlgren presenterar sig

Jag, en museichef och naturälskande lantis i stan. Håller som bäst på att känna mig in i min nya roll som museichef och i det ingår att presentera mig här i årstrycket. Lätt tänkte jag, det är ju bara att saxa lite ur min ansökan. Men ack vilken torr och formell text jag hittade, har verkligen jag skrivit detta? Jag tvingades inse att en helt ny text är av nöden!

Att presentera mig själv, det brukar gå bra muntligt, men skriftligt känns det mycket svårare. Kan man skriva något med glimten i ögat? Hur gör man en skriftligt glimt? Tyvärr blir jag nog aldrig någon helt lyckad skribent.

Alltså, jag HP Dahlgren, vem är jag? En närmast existentiell fråga. Men håll i er för här kommer det:

Man, medelålders och från Dalsland. Naturintresserad sedan Mulleskolan, Scouterna, Fältbiologerna och Naturskyddsföreningen. Första skolningen var alltså i föreningslivet, naturintresset främst i Fältbiologerna ledde till jag bestämde mig för att bli biolog. Trots höga antagningskrav och urusel arbetsmarknad. Men jag hade inte så brått och vägen fram blev krokig men innehållsrik. Som ung ville jag ha jobb liknande det jag kunde se på TV från USA, om rangers i nationalparkerna, en kombination av forskning och praktisk viltvård. Perfekt för mig, problemet var bara att min studievägledare upplyste mig om att något sådant inte finns i Sverige. Emigrera eller stanna kvar var frågan för mig som 16-åring. Fältbiologerna höll mig kvar i Sverige.

Tiden i Fältbiologerna gjorde att jag fick upp ögon och intresse för naturvårds- och

miljöfrågor. Detta ledde till praktikperiod på Länsstyrelsens naturvårdsavdelning. På den tiden var den nyinrättad och mest befolkad av överblivet folk från avdelningen för Väg- och vattenbyggnad. Det botade min längtan för statligt arbete för lång tid framöver. Jag ville förändra och förbättra, Väg- och vattenbyggarna på Länsstyrelsen ville byta jobb. Lyckligtvis gjorde de det också och lämnade plats för biologer och naturvårdare. Men det är en helt annan historia.

När nu Länsstyrelsens naturvårdsspår var stängt för mig följde en krokig bana med arbete som biologilärare, bonddräng, snickare, egenföretagare m m. Så småningom hamnade jag i skolans och universitetets värld, inom hantverk, konst och design. Jag jobbade med människor och deras utveckling, skolans utveckling och miljöledningsarbete. En spännande och utvecklande tid som gav mig insikten att jag förutom natur och miljö har ett stort intresse för människor, vilket jag inte begripit tidigare. Vissa insikter kommer först i mogen ålder.

Efter ledningsarbete i utbildningsvärlden kända jag mig mogen att söka chefstjänst. Det blev sex år som miljöchef för Dalslands

miljökontor och en mellanlandning som kommunal affärsområdeschef. Ironiskt nog nästan på "väg och vatten"...

Som ni redan anat så har jag varit mycket engagerad i olika frivilligorganisationer, anställd i Fältbiologerna, ordförande i dåvarande föreningen Våra Rovdjur, senare Svenska rovdjursföreningen. Vilket förde med sig nattliga telefonsamtal från de som inte gillade varg, och en insikt om att public service inte bara producerar objektiv information utan även gör underhållnings-TV i form av debattprogram.

I mitt civila liv ägnar jag mig åt naturen och hemmet. Har en hund av rasen jämt-hund, som kräver en och annan skogs promenad. Ni som kan hundar vet att jämten är en jakthund/älghund. Frågan "är du en sån där som jagar?" brukar komma som ett brev på posten, med den underförstådda men outtalade frågan, tillhör du fienden? Ja, jag är förutom naturvårdare och vargförespråkare även jägare. Hur osannolik kombinationen än kan tyckas för den icke jagande delen av befolkningen.

Men vad vill nye museichefen då med museet?

Ja, som gammal skolräv är jag naturligtvis intresserad av att den publika och pedagogiska delen är stark. Vår samlade kunskap och expertis skall förpackas och distribueras till studenter och allmänhet. Jag vill även att museets utställningsverksamhet skall beröra och kanske till och med uppröra. Utställningar och program skall vara en del av debatten om miljö och naturvård. Lite av den legendariske Hubendicks arv. Att samlingarnas värde, både för miljöforskning och taxonomiska studier, stärks. Kunskapen om naturen och arter minskar i samhället och skolorna.

Möjligen beroende på att allt fler bor i staden och är främmande för det mest elementära i naturen. Vi har en stor mission att fylla, att inspirera och väcka nyfikenhet för naturen och därmed för naturens (skydds-)värde.

Jag önskar att museets roll som kunskapscenter och inspirationskälla stärks och att vi alla som arbetar där får möjlighet att växa i våra yrkesroller och utveckla museet tillsammans.

Publika enheten

Besökare

Under 2014 hade museet 177 460 besökare där i stort sett 50 % är unga. Ett antal som ökat med 7124 från förra året. Det var 4980 deltagare i våra programpunkter. Entréavgiften var även i år 40 kr för dem som fyllt 25 år. Avgiften gäller för hela kalenderåret och även för övriga museer i Göteborg förutom det statliga Världskulturmuseet. Barn och unga vuxna går in gratis.

Fastigheten

Under våren gjordes en 2-års plan för hur området utanför huset skulle röjas upp och städas. Vi har problem med grenar från träd som växer tätt intill husfasaden och med tät växtlighet nära huset. Växtligheten gör att det blir fuktigt runt museet och dessutom är det otryggt för både besökare och personal under mörka kvällar. En vattenskada i kopiantrummet fick åtgärdas.

Vi fick också äntligen de utvändiga ventilerna nätade så att vi slipper fågelbon i byggnaden. Det blir en olägenhet då vissa ventiler ligger i anslutning till våra samlingar.

Nytt städavtal betyder att museet inte längre har egen personal som sköter lokalvården.

Kök och kafé

Ombyggnaden av köket och kafédisken blev klar och kaféet fick namnet *Malmska Valens Kök o Kafé*. Invigningen var den 27 juni och nu serveras luncher och hembakt till våra besökare.

Vi har haft många förfrågningar om konferenser och hyra av lokal. Under 2014 har vi haft ett stort antal beställningar där vi erbjudit kaffe och lunch samt fixat insläpp, teknik, lokal och funnits till hands under dagen.

Butik

Butiken har ett brett utbud och eftersom våra besökare till största delen är barn och unga vuxna är sortimentet inriktat mot dem. Vi är stolta över vår butik och Malin Ställvik och

Fanny Steen letar ständigt efter bra produkter. Att försöka hitta varor som är rättvisemärkta, ekologiska, återvunna och säkra för natur och människa är en självklarhet. Det vi väljer skall också vara attraktivt för våra kunder, stämma med museets profil samt generera de intäkter vi satt som mål 2014.

Program och utställningar

Året programverksamhet startade under jullovet med *Snokarnas Jullov*, en interaktiv teaterlek av och med Fanny Danielsson. Alla biljetter såldes och föreställningen var en stor succé. Under februari-lovet var temat *Hotade Djur* och på Alla Hjärtans dag, då vi ville erbjuda något extra romantiskt, serverades Lady & Lufsenpasta med köttbullar 2 för 1,

Museets kafé har fått en ansiktslyftning under 2014. Foto: Göran Andersson.

i vårt kafé. En del förvånade miner blev det hos våra kunder när de insåg att portionerna serverades på en enda stor tallrik istället för på två. Precis som Disneyfigurerna fick de äta från samma tallrik.

Under året har museets personal, föreningar eller andra externa partners tillsammans haft över 100 olika föredrag och guidningar, både på dag- och kvällstid. Några exempel är ullworkshop, musikteater, sten och ben, konservering, öppna magasin, Vargens dag. Många föredrag har handlat om fåglar, både vilda och tama. Lotta Backman har haft olika specialvisningar för personer med särskilda behov.

Vårt i särklass mest efterfrågade föremål är tvillingarna, som nu står bakom magasin-dörrarna i entrén. De visas bara vid direkt förfrågan från besökare. En kunnig guide ger en personlig visning, berättar historien om tvillingarna samt förklarar varför de inte finns på plats i vår basutställning. Under 2014 genomförde vår personal enskilda visningar av tvillingarna över 1650 gånger.

Exempel på vad museets butik kan erbjuda.
Foton: Göran Andersson.

Den 27 juni var det vernissage på utställningen *Att döma av utseendet* som vi hyrt från Skövde stadsmuseum. Utställningen tog upp aktuella frågeställningar runt identitet och diskuterade rasbegreppet. Till utställningen hade vi på museet lagt till och kompletterat med eget material i form av texter och föremål. Olika program och pedagogiska satsningar hade utställningen som grund.

Teater Blaffa med Henrik och Sonia i spetsen spelade, i samverkan med våra pedagoger Lotta Backman och Maria Carlson, *Filurjak-*

ten under 4 veckor på våren. Föreställningen sågs av mängder med skolklasser.

Hösten 2014 inleddes med Valtema. Vi gjorde egna valaffischer med slogans från olika djur och hade en mängd olika programpunkter som egen film, guidningar, tipspromenader, val av ledare för barnklubben. Syftet var att prata om demokrati, om att våga välja och om hur viktigt det är att få säga det man tycker.

Pedagogik

Under 2014 har museets undervisningsverksamhet omfattat ca 980 lektioner med 21 000 elever. Vi har mött barn från 2 år och uppåt till vuxna studenter. Under våren anställdes en ny pedagog, Maria Carlson, som tillsammans med Lotta Backman och från hösten även Kennert Danielsson, har fortsatt arbetet med att utveckla museets undervisningsverksamhet. Sedan tidigare har normer och värderingar tillsammans med evolution och hållbar utveckling legat som underliggande perspektiv i vår undervisning. Under 2014 arbetade vi fram ett par nya lektioner där normer och värderingar står i huvudfokus. Lektionen *Bebisar- och djurungar* för förskolan och lågstadiet tar upp den mångfald av vård av ungar och familjekonstellationer som finns i naturen. Vissa klarar sig själva, andra lever med mamma och vissa med mormor och andra släktingar. Visst kan ju våra familjer också se olika ut? Under hösten hade vi i samband med utställningen *Att döma av utseendet* lektioner på temat rasbiologi och vad som händer då vetenskap och etik inte hänger ihop.

Under 2014 jobbade Lotta Backman tillsammans med Anna Sjölander, från *Utställningen kommer*, intensivt med att ta fram en strategi för den pedagogiska verksamheten i

Västarvet. Syftet med strategin är att stärka pedagogikens roll i hela Västarvet.

Under 2014 har vi samarbetat med filmpedagoger och skolbio. Samarbetet har bland annat lett fram till ett program för gymnasier, som haft en lektion på museet på temat *Att döma av utseendet* och sedan jobbat med filmpedagogerna på temat tolerans.

Under februari-lovet var temat utrotningshotade djur. Under lovet skapades drygt hundra affischer på temat som efter lovet prydde en vägg i museet.

Under påsklovet kunde man pröva på att tova ägg och skapa andra föremål av ull.

Under novemberlovet skapades det en myllrande mångfald av strumpmonster i pys-selverkstaden. Under Halloween, som inföll under lovet, hade museet kvällsöppet med specialguidningar av våra kryptozoologer, experter på basiliken, kraken, fågel Fenix och andra mer eller mindre fiktiva varelser. De 180 platserna blev fullbokade på några timmar och även GP var på plats med fotograf.

Under valdagen var valen öppen och många passade på att gå in i valen. En pedagog fanns på plats i valsalen för att berätta om valen och visa föremål som till exempel tänder och barder. För många göteborgare verkar det ha blivit en tradition att först gå och rösta och sedan gå in i valen.

På museet kunde alla under 12 år vara med och rösta fram en ny ordförande i museets barnklubb, Rockklubben. I hård konkurrens med späckhuggaren var det vargen med sitt budskap om att hålla ihop som vann. Syftet med ordförandevalet var demokratifostran, det är bra att veta hur ett val går till och hur man kan vara med och påverka.

Partiledare för **ROVDJURSPARTIET:**

Viktigaste frågan?

Ensamvåg stämmer verkligen inte in på oss vargen! Vi tycker tvärtom att vara många är det bästa. Vi vargar gillar att hålla ihop. Därför tycker vi att man ska avskaffa all mobbing.

Vargen som partiledare

- Som flockledare måste jag se till att vi håller ihop. Därför har vi blivit bra på att prata med varandra. Vi tar till alla hjälpmedel! Ibland kan det säkert likna charader. När vi inte ylar, viftar vi på svansen, vickar på öronen, intar olika poser eller grimaserar för att säga något.

Kulturarvsdagen

Museet uppmärksammade Kulturarvsdagens tema *I krigens spår* genom att med en minitställning i text, bild och med några föremål berätta om djur i krigens spår. Bland annat berättade finska krigsveteraner om hästarna som användes under andra världskriget och hur både de och människorna påverkades av krigets fasor. Vi uppmärksammade även tjuvjakten på elefant och noshörning som finansierar blodiga konflikter i dag.

Under årets besök på barnsjukhuset berättade vi om djur som är konstiga på olika sätt, det är ju till exempel ganska konstigt att duscha med näsan som elefanten gör.

IT

På museet har installerats en bildskärm dit besökarna kan skicka sina bilder via Instagram. För tillfället har c:a 1100 bilder visats.

Föreningssamarbeten

De olika föreningarna som samarbetar med museet har haft sina föredrag, aktiviteter och temakvällar i museets lokaler.

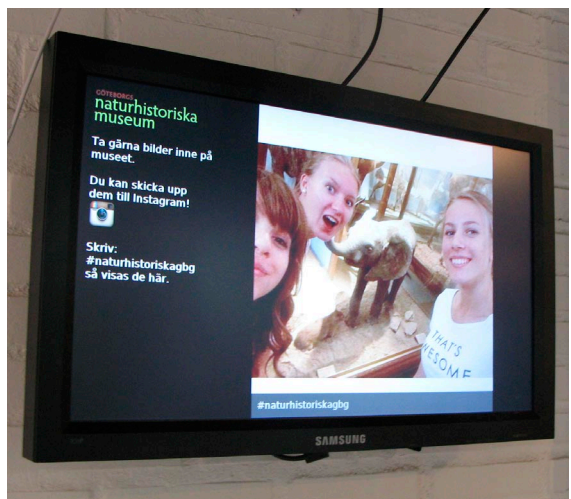
Museets vänförening Biologiska Föreningen anordnade föredrag samt skötte "som vanligt" bokförsäljningen av begagnade böcker, vilket innebär ett värdefullt tillskott för museet. De organiserade även den numera årligen återkommande *tomten i valen* under *Jul-fest-i-Valen* och såg till att det fanns glögg och pepparkakor.

Göteborgs Ornitologiska Förening anordnade ett antal mycket välbesökta föredragskvällar.

Västsvenska Entomologklubben har förutom föredrag även utflykter och viss försäljning av insektsmaterial och litteratur.

Göteborgs Geologiska Förening fanns på plats under Geologins Dag och förutom tips och informationsbord bjöds besökare på en tur i minibuss till Högsbogruvan. Föreningen har även föredrag på museet, vilka är öppna för allmänheten.

Havs nätverket Väst inom Naturskyddsföreningen hade fyra onsdagsföreläsningar under våren.

Utställningar

Hur stort är ditt hjärta? Egenproducerad utställning. Från 2013 fram till maj 2014.

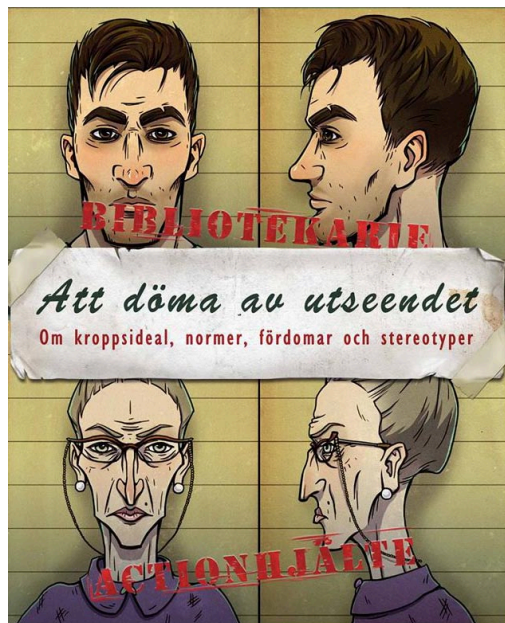
Att döma av utseendet. Inhyrd från Skövde stadsmuseum. 27 juni-året ut.

Dykföreningen Sjökorna visade sina undervattensbilder under sommaren.

Museets vandringsutställning *Aqualiens* är nu inne på 4:e året och har visats vid Stendörrens naturum, Trosa, under sommaren 2014 med ca 40 000 besökare.

Ny Sälmonter byggdes där dinosaurieskelettet funnits sedan 1993. I samband med detta monterade vi UV-skydd för fönstren.

Glasrutorna till Vargmontern i entrén kläddes med uv-film för att skydda pälsarna.

Från Högskolan i Skövde och Skövde kommun kom utställningen *Att döma av utseendet*.

Montrarna med vandringsutställningen Aqualiens uppställda på Stendörrens naturum.

Foto: Kennet Lundin.

Fyra sälar har övertagit det utrymme som dinosaurien *Tuojiangosaurus* från Kina tidigare hade.
Foto: Göran Andersson.

Naturvårdsenheten

I samband med forskningsprojektet vitryggig hackspett (där deltagande i SOM-undersökningen 2014 ingår) har Leif Lithander deltagit i 7th International Conference on Conservation and Ecology of Woodpeckers - Woodpeckers in a changing world med föredraget *Conservation of the Whitebacked Woodpecker (Dendrocopos leucotos) in Sweden. Recovery program, captive breeding and public awareness* i Vitoria-Gasteiz, Spanien.

Inom regionen har enheten genomfört ett antal aktiviteter:

Tillsammans med Nordens Ark planerat och genomfört universitetskursen Kunskapsförmedling och kommunikation för naturvårdsbiologer BIO 471, 15 HP.

Deltagit i Vänersamarbetets temagrupp 5: Forskning och utbildning.

Medverkat i Landskapet som lärmiljö – utbildning för folkhögskolelärare, Lärjeån.

Representerat Västarrvet i Falköping Naturmiljö på kyrkogårdar (tillsammans med Ted von Proschwitz).

Deltagit i Änggårdsbergens diskussionsgrupp.

Representerat Västarrvet i det publika evenemanget *skogsdag i Åsnebyn* (arrangerat av Hushållningssällskapet, Mellerud).

Tillsammans med Biologiska Föreningen deltagit i publikt inslag på Bokmässan.

Deltagit i konferensen Ekosystemtjänster med föredraget *Våtmarksrestaurering i Spanien*.

Gjort ett inslag i Naturmorgon om vandringsduvan.

Deltagit i Länsstyrelsens naturvårdskonferens med föredraget *Naturvårdsfrågor i ett*

tvärvetenskapligt samhällsperspektiv.

Flera föreläsningar vid Göteborgs universitet: humanekologi, vattenvård, miljömål, naturvårdsbiologi samt handledning av studenter.

Samarbetat med föreningar: Göteborgs Ornitologiska Förening (möten på museet, ca 700 personer), Naturskyddsföreningen (Länsförbundets årsstämma), Göteborgs Biologiska Förening (fladdermusexkursion m m).

Representerat museet i Ringmärkningsnämnden.

Bistått polismyndigheten i brottsutredningar med anknytning till CITES och artskyddsförordningen (artbestämning).

Samlingsenheten med specialisterna

Höstens kick-off med arbetsplanering 15 september gick till Qvarnstensgruvan, Minnesfjället i Lugnås. Där fick vi en rundvand-

ring både ovan och under jord och efter vårt arbetsmöte fick vi också tid till att leta fossil.

Våra samlingar i Västarvet är omfattande och en grundpelare i vår verksamhet. Ett bra och effektivt förvaltande är en av våra huvuduppgifter som natur- och kulturarvsförvaltning.

Uppdraget för Samlingsgruppen i Västarvet är att

- medverka så att vi samplanerar och använder våra resurser effektivt.
- arbeta för ett strategiskt och långsiktigt arbete.
- arbeta med utvecklingsområden inom området bevarande och tillgänglighet.
- arbeta fram aktivitetsplaner för att bidra till de fastställda målen för verksamheten.

De 30-tal personer i Västarvet som arbetar med samlingar samlades för första gången till en träff i Vänersborg för att lära känna våra specialområden och få umgås på ett avspänt sätt.

Typsamlingen är en av de viktigaste samlingarna på museet. Foto: Anders Larsson.

Stöd från ArtDatabanken

Samplingsavdelningen har fått nytt ArtData-stöd för tiden 2014-2016 och det är nu 2,5 personer som arbetar i projektet med att dels genom digitalisering tillgängliggöra markfaunadatabasen, dels digitalisering av marina evertebrater samt en tjänst för svensk marin evertebrattaxonomi som inriktas på att öka tillgängligheten till museets marina evertebrater.

Digitalisering

Samarbetet med Naturhistoriska Riksmuseet inom DINA-projektet har fortsatt under året.

Utställningen i Evertebratgången

Ett stort arbete har under året varit den nya utställningen i evertebratgången. En stor del av samlingspersonalen har varit mycket upptagna med att både ta fram texter och material och även av montage och monterbygge.

Material och samarbeten

Den värdefulla Littorinska samlingen av monterade fåglar från Vara fick stora skador i samband med en översvämning 2014. Samlingen har skapats av far och son Littorin i Vara kommun. De flesta av fåglarna är monterade av konservatorn, zoologen och upptäcktsresande Gustav Kolthoff (1845-1913).

Vid ett skyfall blev den källare där samlingen förvarades översvämmad och en stor del av fåglarna blev vattenskadade och svårt nedsmutsade. Vara kommun vände sig då till GNM för att få hjälp med att återställa samlingen i om möjligt ursprungligt skick. Uppdraget gick till konservator Christel Johnson. Konservatorsarbetet omfattar i korthet en varsam tvättning och torkning, därefter fjä-

derläggning. Uppdraget bekostas helt genom ersättning från ett försäkringsbolag.

Polisen använde museet för att träna sina "bombhundar" på att finna sprängmedel i både utställningar och magasin. Det var ett trevligt besök för båda parter.

SVK har hämtat hårstrån från pälsbitar för att ha som referenssamling i sitt arbete och forskare från Finland tittade på valskelett för eventuell framtida provtagning.

Avdelningen har också haft guidningar i magasin, föredrag, lån och bestämningar.

Besökare

Domingo Lago, Madrids Naturhistoriska museum, samarbete med Arne Nygren, GU om polychaeter.

David Trigo, arkeolog från San Andres-universitetet i La Paz, Bolivia.

Under flera månader har arkeo-osteologerna Emma Maltin (Bohusläns museum) och Leif Jonsson (LJOsteology) med stöd av Friederike Johansson från museet använt sig av museets osteologiska referenssamling för bestämning av djurben från de arkeologiska undersökningar av Nya Lödöse som pågår i Gamlestaden, Göteborg.

I NAMSA (Naturhistoriska Museernas samarbetsorganisation) är museet representerat i styrelsen (Göran Nilson). Ett vårmöte för hela NAMSA hölls i Herbariet i Umeå 28-29 mars liksom höstmöte på Vänermuseet i Lidköping och Läckö Naturum 22-24 september.

SAMSA (Arbetsgruppen för samlingar inom NAMSA) där museet också är representerat håller regelbundet nationella referensgruppsmöten där det senaste hölls hos Biologiska museet i Lund den 11 november 2014. I en fortsatt samverkan har arbetet gått vidare med att bl a finna vägar för att kunna

mäta den kvalitativa effekten av samlingsvårdsarbetet samt vägar att med ny teknik kunna massdigitalisera samlingsföremål. NAMSA/SAMSA har också fortsatt samverkat med ArtDatabanken om hur tilldelningen av ArtDatabankens medel till Naturhistoriska samlingar bör se ut.

Nationella Samlingsmötet 7-8 april i Lund var två givande dagar med fokus på hur man packar och flyttar magasin. Vi fick också en visning av deras nybyggda magasin och det är alltid väldigt intressant att se att vi har så lika problem.

CETAF (Consortium of European Taxonomic Facilities), där museet tillsammans med Göteborgs botaniska trädgård och Göteborgs universitet ingår som *Göteborgskonsortiet*, är en sammanslutning av Europeiska Naturhistoriska samlingar och verkar på Europaplanet. *Göteborgskonsortiet* har deltagit i möten i Oslo och Wien liksom i interna möten under året.

Verksamheten inom KANN-gruppen, nätverket mellan museet, Botaniska trädgården, Universeum, Slottsskogen och Sjöfartsmuseet/Akvariet har också fortgått under året.

Alfabetisk förteckning över alla dem som under 2014 mera regelbundet arbetade vid museet

Albertsdotter-Arvidsson, Lisa	Enhet publik, administration
Alexandersson, Lena	Enhet publik, café
Andersson, Caroline	Enhet publik, timanställd
Andersson, Jonathan	Enhet publik, timanställd
Andreasson, Eva	Enhet samlingar, intendent
Backman, Lotta	Enhet publik, pedagog
Bengs, Kerstin	Webbkommunikatör
Bernhardsson, Sofie	Enhet publik
Besirevic, Nedzada	Enhet publik
Brunhage, Mikael	Enhet publik, timanställd
Carlson, Maria	Enhet publik, pedagog
Dahlgren, Hans Peter	Museichef
Danielsson, Kennert	Enhet publik, pedagog
Ebbesdotter, Karin	Enhet samlingar, assistent
Ekici, Banaz	Enhet publik, timanställd, café
Ekici, Irem	Enhet publik, timanställd, café
Ekström, Anton	Enhet publik, timanställd, café, pedagogik
Erlandsson, Victoria	Enhet publik, timanställd, café
Goffe, Anton	Enhet publik, timanställd, entré
Goffe, Eva	Enhetschef publik
Goffe, Johan	Enhet publik, kaféansvarig
Hansson, Birgitta	Enhet samlingar, intendent
Holmberg, Åsa	Enhetschef samlingar
Härsjö, Linnéa	Enhet publik, timanställd, café
Högström, Carola	Enhet samlingar, intendent
Isaksson, Richard	Enhet publik, timanställd, café
Johansson, Friederike	Enhet samlingar, intendent
Johansson, Malena	Enhet publik, receptionist
Johansson, Marie	Enhet publik, receptionist
Johnsson, Christel	Enhet samlingar, konservator
Jonasson, Jan	Timanställd, enhet samlingar, fjärlsspecialist
Jonsson, Charlotte	Enhet samlingar, intendent
Kalmbäck, Josefin	Enhet publik, café
Kamrani, Sonia	Enhet publik, timanställd
Kinnerfors, Elsa	Enhet publik, timanställd, café
Klingström, Johanna	Enhet publik, timanställd, café
Körling, Malin	Enhet publik, timanställd, entré

Landelius, Barbara	Enhet publik, museiassistent
Larsson, Anton	Enhet publik, timanställd, entré
Levander, Therese	Enhet publik, timanställd, café
Lithander, Leif	Intendent, naturvård
Lundin, Kennet	1:e intendent, marina evertebrater
Lysén, Svante	Enhet publik, utställningstekniker
Makarovas, Lukas	Enhet publik, timanställd, café
Midsem, Ingrid	Utställningsformgivare
Nazari, Sam	Enhet publik, timanställd, café
Nielsen, Kevin	Enhet publik, timanställd, café
Nielsen, Peter	Enhet publik, receptionist, intendent
Nilson, Göran	1:e intendent, vertebrater
Nyby, Ella	Enhet publik, timanställd, entré
Olsson, Karl-Oskar	Enhet publik, receptionist
Oscarsson, Charlotte	Enhet publik, webbredaktör
von Proschwitz, Ted	1:e intendent, evertebrater
Roos, Minna	Enhet publik, timanställd, entré
Rydberg, Gunilla	Bibliotekarie
Ryngdal, Anders	Enhet publik, vaktmästare
Räsänen, Heidi	Enhet publik, timanställd, café
Skredsvik, Mats	Enhet publik, timanställd
Steen, Fanny	Enhet publik, butiksansvarig
Ställvik Malin	Enhet publik, butiksansvarig
Sundén, Katariina	Enhet publik, timanställd, entré
Wegelius, Hanna	Enhet publik, timanställd, entré
Vilkine, Vanda	Enhet publik, timanställd, café
Wollter, Kristian	Enhet publik, receptionist
Vähi, Mart	Enhet publik, snickare
Ågren, Marja	Enhet publik, timanställd
Öjetoft, Julieta	Enhet publik, lokalvård

Publicerade arbeten 2014

Skrifter av museets personal och skrifter helt eller delvis baserade på museets samlingar.

- ABTIN, E., NILSON, G., MOBARAKI, A., HOSSEINI, A. A. & DEHGANNJEHAD, M. 2014. A new species of krait, *Bungarus* (Reptilia, Elapidae, Bungarinae) and the first record of that genus in Iran. — *Russian Journal of Herpetology* 21(4): 243-250.
- ANDERSSON, G. 2014. En nödvändig bok – Skatter i vått och torrt. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2014*: 57-62.
- CAMERON, R. A. D., COX, R. J., VON PROSCHWITZ, T. & HORSÅK, M. 2014. *Cepaea nemoralis* (L.) in Göteborg, S.W. Sweden: variation in a recent urban invader. — *Folia Malacologica* 22 (3): 169-182.
- CATTANEO, A. 2014. Variabilità e sottospecie di *Montivipera xanthina* (Gray, 1849) nelle isole Egee Orientali (Reptilia Serpentes Viperidae). — *Naturalista sicil., S. IV, XXXVIII (1), 2014*: 51-83.
- DIMAKI, M., IOANNIDIS, Y., NILSON, G. & ANDRÉN, C. 2014. The diet of the Milos Viper (*Macrovipera schweizeri* [Werner 1935]) from Milos island Greece. — 4th Biology of the Vipers. Athens, Greece 10th-13th October 2014. P. 18.
- GUIMARAES, M., MUNGUUA-STEYER, R., DOHERTY JR., P. F., MARTINS, M. & SAWAYA, R. J. 2014. Population dynamics of the critically endangered Golden Lancehead Pitviper, *Bothrops insularis*: Stability or Decline? — *Plos One* 9 (4): 1-7.
- GÖTMARK, F. & LITHANDER, L. 2014. Kunskap om naturvård – resultat från ett pågående projekt med webbenkäter. — *Fauna och Flora* 109 (4): 21-27.
- HEIDARI, N., RASTEGAR-POUYANI, E., RASTEGAR-POUYANI, N. & FAIZI, H. 2014. Molecular phylogeny and biogeography of the genus *Acanthodactylus* Fitzinger, 1834 (Reptilia: Lacertidae) in Iran, inferred from mtDNA sequences. — *Zootaxa* 3860 (4): 379-395.
- JONSSON, C. & NIELSEN, P. 2014. Faunistiskt nytt 2013 – insekter. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2014*: 53-54.

- KARLSSON, A., BERGGREN, M., LUNDIN, K. & SUNDIN, R. 2014. Svenska artprojektets marina inventering – slutrapport. — *ArtDatabanken rapporterar 16*. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.
- LITHANDER, L. 2014. Grönstruktur i tätorten – tillgång eller hinder vid samhällsplanering? — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2014*: 63-72.
- LUNDIN, K. 2014. Höstprakt i nudingland. — *Fauna och Flora 109 (3)*: 22-26.
- LUNDIN, K. & AZURDUY HÖGSTRÖM, C. 2014. Faunistiskt nytt 2013 – marina evertebrater. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2014*: 31-38.
- NILSON, G. 2014. Faunistiskt nytt 2013 – ryggradsdjur. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2014*: 25-30.
- VON PROSCHWITZ, T. 2014. Faunistical news from the Göteborg Natural History Museum 2013 – snails, slugs and mussels — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2014*: 39-52. [Med svensk sammanfattning, p. 49-50.]
- VON PROSCHWITZ, T. 2014. Kalkkärrsgrynsnäcka (*Vertigo geyeri*) och Smalgrynsnäcka (*Vertigo angustior*) i Södermanlands län. Återinventering av äldre lokaler, undersökning av nya objekt samt skötselrekommendationer för aktuella lokaler 2007 och 2011. — *Länsstyrelsen i Södermanlands län, Rapport 2014*:1. 89 pp. [With English summary, pp. 5-7: *Vertigo geyeri* and *Vertigo angustior* – in the county of Södermanland, eastern Sweden 2007 and 2011. Reinvestigation of old sites and surveys of new potential localities, including comments of threats and recommendations of conservation measures.]
- VON PROSCHWITZ, T. 2014. Blötdjur. – In: BJELKE, U. & SUNDBERG, S. (eds): Sötvattensstränder som livsmiljö – rödlistade arter, biologisk mångfald och naturvård. — *ArtDatabanken Rapporterar 15*: 32-33. ArtDatabanken SLU, Uppsala.
- VON PROSCHWITZ, T. 2014. Miljöövervakningsundersökningar av landlevande mollusker i skogs- och kärrbiotoper i anslutning till tunnelbygget genom Hallandsås 2013. — 23 sid. I: Årsrapport ekologiskt kontrollprogram Hallandsås 2013. Trafikverket.
- VON PROSCHWITZ, T. 2014. Bericht über die 46. Frühjahrstagung der Deutschen Malakozoologischen Gesellschaft in Vickleby auf der Ostseeinsel Öland (Schweden) von 25. Bis 28. Juni 2007. — *Mitteilungen der deutschen malakozoologischen Gesellschaft 90*: 1-12.
- VON PROSCHWITZ, T. 2014. Landlevande mollusker. Snäckor och sniglar på Gotland. — *Natur på Gotland 30 (2) [2014]*: 6-15.
- VON PROSCHWITZ, T. 2014. Inventering av landlevande mollusker (snäckor och sniglar) i Söderåsens nationalpark, Skåne län 2008. — Länsstyrelsen i Skåne län. 64 pp. [With English summary, pp. 60-61: Land molluscs in the National park Söderåsen (province of Skåne län, S. Sweden) with recommendations of conservation measures.]
- VON PROSCHWITZ, T. 2014. Sötvattenslevande mollusker. Snäckor och musslor på Gotland. — *Natur på Gotland 30 (3/4) [2014]*: 34-39.
- VON PROSCHWITZ, T. 2014. Undersökning av landmolluskfaunan – med särskild hänsyn till förekomst av kalkkärrsgrynsnäcka, *Vertigo geyeri* Lindholm – i utvalda rikkärr i Linköpings kommun (Östergötlands län) 2013 — *Meddelanden från Göteborgs Naturhistoriska Museum 33*: 1-41. [With English summary, p. 37: English summary: Land mollusca in rich fens – with special reference to *Vertigo geyeri* Lindholm – in the municipality Linköping, province of Östergötlands län (E. Sweden) 2013 – including comments on threats and recommendations of conservation measures.]
- STAMPAR, S.N., MORANDINI, A. C. & DA SILVEIRA, F.L. 2014. A new species of *Pachycerianthus* (Cnidaria, Anthozoa, Ceriantharia) from Tropical Southwestern Atlantic — *Zootaxa 3827 (3)*: 343-354.
- STRÖMBERG, A. & museets personal 2014. Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årsberättelse för 2013 — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2014*: 3-24.
- THORSEN, L. E. 2014. *Elephants Are Not Picked From Trees. Animal Biographies in Gothenburg Natural History Museum.* — Aarhus University Press.

Göran Nilson

Faunistiskt nytt 2014 – ryggradsdjur

Under 2014 kom det in 389 exemplar av ryggradsdjur från allmänheten fördelade på 62 arter. 321 av exemplaren var vallgravsfisk, varför 68 kan sägas ha kommit in spontant från allmänheten. Det är något färre än 2013 då 71 exemplar lämnades in. Det året kom dock endast 56 olika arter in.

Under året rapporterades endast sju tumlare *Phocoena phocoena* (L.) vilket är relativt få för denna vår vanligaste valart. Men en vikval *Balaenoptera acutorostrata* Lacépède liksom en vitnosdelfin *Lagenorhynchus albirostris* Gray registrerades. Dessutom lämnades prover av en grindval *Globicephala malena* (Traill) in till museet.

Fågelcentralen och Tommy Järås bidrog med ett drygt 100-tal fåglar och ytterligare några observationer har också förts in i observationsdatabasen under året.

Av Statens Vilt fick museet 2014, förutom de ovan nämnda valarna, in en lappuggla *Strix nebulosa* Forster och en bergug *Bubo bubo* (L.).

Vinjetbild: En mård hade bosatt sig på museets glasvind. Den fångades i en smådjursfälla och kördes ut till södra Änggårdsbergen där den återfick friheten. Foto: Göran Nilson.

Fiskar

Vallgravsmetet ägde som vanligt rum i maj månad på Kristi himmelfärdsdag. Fisket var förhållandevis givande och resulterade i betydligt större fångst jämfört med 2013 (antal inom parentes). Under fisket landades 71 (26) abborrar *Perca fluviatilis* L., 11 (6) braxnar *Abramis brama* (L.), 19 (6) idar *Leuciscus idus* (L.), 47 (4) löjor *Alburnus alburnus* (L.) och 162 (35) mörtar *Rutilus rutilus* (L.). Ytterligare ett exemplar av den invasiva arten svartmunnad smörbult *Neogobius cephalarges* (Pallas) liksom tre exemplar av färna *Leuciscus cephalus* (L.) fiskades upp i Vallgraven vid Feskekörka. Dessutom fångades sju ålar *Anguilla anguilla* (L.) som alla släpptes tillbaka i Vallgraven.

Andra vitfiskar som kom in till museet under året var en björkna *Blicca bjoerkna* (L.) och en stäm *Leuciscus leuciscus* (L.) som bägge fiskats upp ur Sävån den 10 augusti av Rolf Andersson.

Ett flertal klumpfiskar *Mola mola* (L.) observerades under senhösten 2014 och efterföljande vinter. Under de senaste 20 åren har museet i genomsnitt fått rapport om en klumpfisk per år (17 fiskar under 20 års tid) vilket gör 2014 till ett extraordinärt år. Under

november och december observerades sju exemplar, varav alla utom ett längs kusterna i södra Halland. Två klumpfiskar sågs på Östra Stranden i Halmstad den 27 november och den 2 december. Fyra exemplar observerades vid stränderna runt Skälderviken med ett exemplar vid Vegeholm den 27 november, ett vid Vejbystrand den 1 december, ett exemplar vid Magnarp den 4 december och ytterligare en levande klumpfisk på stranden i Skälderviken i närheten av Vegeås mynning. Flera av dessa fynd gjordes av Kristin Johansson. Ett mer nordligt fynd gjordes av Ulrika Husmark söndagen den 21 december, då hon tillsammans med sin man längst ute på Onsalahalvöns västra sida av Hållsundsudde såg en medelstor klumpfisk på kanske 15 kg. Den låg ca tio meter ut i vattnet. Det tycks ha varit någon slags invasion av klumpfiskar. Den 12 januari 2015 hämtades en klumpfisk in till museet från Öckerö och den 13 januari observerades en död klumpfisk norr om Hunnebostrand vid Ulebergs hamn av Börje Johansson. Båda dessa var ganska små och

mätte ca 50 cm i diameter. I tyska medier rapporterades under samma tid om ett stort antal klumpfiskar längs den tyska Östersjökusten och spekulationer har gjorts att det varit de starka västliga vindarna under vintern som bidragit till den stora mängd som kommit in. I alla de fall där mått finns medtagna i rapporterna ligger storlekarna runt 50 cm, vilket är relativt smått för denna fisk. De största klumpfiskarna i museets samlingar är dels ett exemplar från Kattegatt 1929 som vägde 99 kg och dels ett exemplar från Gullmarn som mätte 1,5 meter. Men arten kan bli betydligt större. Stora exemplar har vägt upp till 2,3 ton (Roach 2003) och ett lika tungt exemplar från Nya Zeeland mätte 3,3 meter i höjd och 3,2 meter i längd (Rowan 2006).

En knot *Eutrigla gurnardus* (L.), som fiskats upp i Öresund, lämnades in av Bernd Neckvall och en svärdfisk *Xiphias gladius* L. filmades av Joakim Lundin utanför Hunnebostrand i Bohuslän den 8 juli, vilket i det senare fallet är ungefär två år efter det förra fyndet på Västkusten (Nilson 2013).

Av mer exotiska fiskar kan nämnas en västafrikansk lungfisk *Protoperus a. annectens* Owen som donerades av Darren Vadenborn.

Amfibier & Reptiler

En huggorm *Vipera berus* (L.), som dödats av en katt i Fjärås, Halland, lämnades in av Anders Nilsson den 7 april och en snok *Natrix natrix* L. från Munkedal i Bohuslän lämnades in av Karl-Arne Karlsson den 6

Klumpfisk från Öckerö som hämtades in till museet den 12 januari 2015.
Foto: Carola Högström.

augusti. Hasselsnok *Coronella austriaca* Laurenti är en rödlistad ormart som museet har haft som indikator i ett flertal inventeringar i Västra Götaland. Förekomst och belägg för artens utbredning samlas in kontinuerligt. Ett intressant fynd fick museet in den 26 juli från Stensvik utanför Strömstad i Bohuslän. Det var ett överkört exemplar som skickades in till museet av Jon Stubberud efter samspråk med Cecilia Nilsson, Göteborg Natur- och kulturkooperativ. Ytterligare ett exemplar observerades i Klippträdgården i Göteborgs Botaniska Trädgård den 11 juni och ett exemplar på Runhällsgatan 10 i Torslanda den 2 oktober. Också en vanlig groda *Rana temporaria* L. lämnades in av museets konservator Christel Johnsson.

Av exotiska reptiler kan nämnas två lansormar av arten *Bothrops diporus* (Cope) och ett exemplar av arten *Bothrops moojeni* Hoge. Dessa djur utgjorde polisbeslag i Hälsingborg och avlivades sedermera på Universeum, varefter museet inkluderade dem som belägg i sina samlingar.

Ett rekorderligt stort skinn av mississippialligator *Crocodylus mississippiensis* (Daudin) donerades av Sjöfartsmuseet/Akvariet. På grund av sin storlek placerades det på valvinden. Också en sydafrikansk gördelsvansödlä *Cordylus cordylus* (L.) från privat ägare donerades till museet. Från egen samling kunde ett exemplar av dvärgskallerorm *Sistrurus catenatus tergeminus* (Say) tillföras reptilsamlingen. Från Saronkyrkans Second Hand kom en sköld av en burmesisk svart bergssköldpadda *Manouria emys phayrei* (Blyth) och från Jan Börjesson på Stork Zoo en monterad karetsköldpadda *Eretmochelys imbricata* L. Dessutom två monterade oäkta karetsköldpaddor *Caretta caretta* L., inköpta av Agneta Dahlgren på 1940-talet.

Av mer ovanliga arter donerades två halv-vuxna konserverade iranska bergssalamandrar *Neurergus kaiseri* Schmidt, som är en starkt hotad groddjursart. De var födda och odlade på Nordens Ark i ett bevarandeprojekt. Föräldradjuren kom från terrariehandeln.

Fåglar

Under året kom 44 exemplar av 40 olika fågelarter in till museet. Några normalt vanliga rovfåglar uppvisar en minskning i inlämningsfrekvens detta år. Duvhök visar en sådan minskning i antal inlämnade exemplar, då årets enda duvhök *Accipiter gentilis* (L.) tillika var den enda under sista treårsperioden. Under de 18 år som förlöpte innan inkom i genomsnitt 2,5 duvhökar per år. Sparvhöken *Accipiter nisus* (L.) har också lyst med sin frånvaro då inget exemplar lämnats in de sista två åren, mot i genomsnitt 4,5 hökar per år under de föregående 20 åren. Också tornfalk *Falco tinnunculus* L. visar upp ett liknande mönster då inga tornfalkar lämnades in under de sista tre åren jämfört med ett snitt på 3,4 falkar per år under 19 år dessförinnan.

Ugglor däremot ligger mera konstant i antal inkomna exemplar. En hornuggla *Asio otus* (L.) kom in, vilket är ganska normalt då 22 hornugglor har kommit in under de senaste 25 åren. Tre kattugglor *Strix aluco* L. lämnades in vilket också stämmer bra med tidigare inlämningsfrekvens på 2,9 kattugglor per år under de senaste 23 åren. Också en bergugv *Bubo bubo* (L.) och en lappuggla *Strix nebulosa* Forster lämnades in under året, vilket i det senare fallet är en ovanlighet. Lappugglan kom från Alingsås den 28 augusti. Tre exemplar har nu kommit in under de senaste 25 åren. Bergugven var påkörd av ett tåg mellan Nol och Älvängen den 26 augusti. Av andra mer sällan sedda arter som kom in kan

nämnas dvärgbeckasin *Lymnocyptes minimus* Brünnich från Tjörn, Breviks Kile den 19 januari, havssula *Sula bassana* (L.) från Torslandaviken den 12 augusti och tretåig mås *Rissa tridactyla* L.

Det tillhör inte vanligheterna att vanliga småfåglar lämnas in, men av våra vanligaste frötände småfåglar lämnades under året två blåmesar *Cyanistes caeruleus* L. liksom en nötväcka *Sitta europea* L. in till museet. Den mycket allmänna talgoxen *Parus major* L. lyste dock med sin frånvaro. Sångare är en annan grupp av mer sällan inlämnade småfåglar, men under 2014 kom en del intressant material in. Gransångare *Phylloscopus collybita* Vieillot, lövsångare *Phylloscopus trochilus* (L.), svarthättia *Sylvia atricapilla* (L.), trädgårdsångare *Sylvia borin* (Boddaert) och ärtsångare *Sylvia curruca* (L.) kom in till museet.

Andra inkomna intressanta arter var mindre korsnäbb *Loxia curvirostrata* L. och stenkäck *Coccyzus erythrophthalmus* (L.), liksom två större hackspettar *Dendrocopos major* (L.).

Andra arter som registrerades var björktrast *Turdus pilaris* L., koltrast *Turdus merula* L., taltrast *Turdus philomelos* Brehm, bofink *Fringilla coelebs* L., domherre *Pyrrhula pyrrhula* (L.), gråsparv *Passer domesticus* (L.), grönsiska *Carduelis spinus* (L.), gärdsmyg *Troglodytes troglodytes* (L.), järnsparv *Prunella modularis* (L.), svartmes *Periparus ater* (L.), svartvit flugsnappare *Ficedula hypoleuca* Pallas, trädkrypare *Certhia familiaris* L., fasan *Phasianus colchicus* L., morkulla *Scolopax rusticicola*, L., ringduva *Columba palumbus* L., tjäder *Tetrao urogallus* L., gråtrut *Larus argentatus* Pontoppidan, silltrut *Larus fuscus* L. och tornseglare *Apus apus* (L.)

Monterade fåglar, mest från Slotsskogen, kom in till museet liksom en krustofsad

aracari *Pteroglossus beaubarnaesii* Wagler från Universeum. Ett par samlingar med ägg från dödsbon kom också in.

Däggdjur

Invasiva däggdjur är inte regelbundet rapporterade, men eventuella fall förekommer. Några sådana finns rapporterade under året. En död tvättbjörn *Procyon lotor* (L.) påträffades i början av mars i Skåne (Falsterbo). Arten är introducerad och vanlig på kontinenten i Europa och detta skulle kunna vara början på en etablering i Sverige. Tidigare har, enligt Naturvårdsverket, exemplar påträffats i Göteborgsområdet och nära Västervik (Hallows Nyheter 2014-03-07). Tvättbjörnen är av samma storlek och påminner mycket om en annan invasiv art, nämligen mårddhund *Nyctereutes procyonoides* Gray, som är på väg västerut från utplanterade populationer i Ryssland. Fynd av mårddhund finns från norra Sverige. Den 27 maj rapporterade Per Löfström till museet en observation, som han ansåg var mårddhund, vid Lyckorna Golfbana i Ljungkile. Djuret han såg var av storlek grävling eller räv och hade randigt ansikte, litet huvud, fyrkantig kropp och ballongliknande svans. Hittills finns dock inga belägg i form av foton, skjutna eller bildödade djur, vilket gör att det för stunden inte finns något klart bevis för att mårddhunden skulle ha kommit till denna del av landet, men för mårddhund, liksom för tvättbjörn, är det påkallat att vara observant för eventuella förekomster.

Under december upptäcktes att en mård *Martes martes* L. huserade omkring på museets glasvind. Två skilda spillningshögar plus fjädrar av duvor avslöjade dess existens. Natten mellan fredagen den 5:e och lördagen den 6:e filmades mården med hjälp av en fotofälla. En smådjursfälla lånades in från

Slottsskogen och sattes ut och gillrades med honung och hönsägg. Natten till tisdagen den 9:e gick mården in i fällan. Det var en vuxen och tillsynes välnärd mård, som med ett visst reserverat beteende studerade oss genom fällans galler. Den hade rumsterat omkring ganska avsevärt bland hyllor och tomma glasburkar på museets vind och byggt något slags bo i säckar med sparade kvitton. Vi körde ganska omgående ut den till södra Änggårdsbergen där den återfick friheten med förhoppning om att den inte skulle hitta tillbaka till museet. Men det visade sig vara en något för stor förhoppning. Redan den 8:e januari var mården tillbaka på glasvinden, så fortsättning lär följa.

Av inlämnade däggdjur under året kan nämnas en dvärgfladdermus *Pipistrellus pygmaeus* Leach, tre ekorrar *Sciurus vulgaris* L., en mullvad *Talpa europaea* L., en nordisk fladdermus *Eptesicus nilssonii* (Keyserling & Blasius), en näbbmus *Sorex araneus* L. och tre exemplar av större skogsmus *Apodemus flavicollis* Melchior. Dessutom har bävrar

Castor fiber L. och bävergnag observerats på allt fler platser i Göteborgs nära omgivning. Gnagda träd finns vid Mölndalsån i Mölndal och vid ett litet träsk intill Lärjeån i Hjällbo. En bäver sågs också nära Björlandavägen vid Klare mosse den 22 maj av Hanne Norling.

I avdelningen djurprodukter kan nämnas en vargpäls *Canis lupus* L. som kom in från auktionsverket och dessutom köptes en monterad varg in från Leif Eriksson Wallin på Rovdjurscentret i Hagfors. Den vargen härstammade från Orsa björnpark och ingår nu i ett montage med två vargar och med text om vargjakt i museets entré. I pälsväg kom också en päls av leopard *Panthera pardus* L. in. Den hade skjutits den 3 juli 1925 i SV Sudan och skinnen var ganska komplett med ett par klor bevarade.

Ett flertal döda knubbsälar rapporterades in från allmänheten under september och oktober, vilket skulle visa sig vara toppen på ett isberg. Säldöden på Västkusten var mycket mer omfattande än vad först befarsades. Så många som 3 000 knubbsälar har dött

i svenskt och danskt vatten enligt uppgifter från Havs- och vattenmyndigheten (HaV). Flyginventeringar har visat att många djur som smittats och dött har sjunkit ner i havet. Därför är det betydligt fler knubbsälar som har dött än de som har hittats ilandflutna. De första larmen om döda sälar kom redan i april, främst från Göteborgs södra skärgård. Provtagningar visar att sälarna troligen smittats av fågelinfluensaviruset H10N7.

Bur med den på Naturhistoriska museets glasvind infångade mården inför transport och frisläppande i Änggårdsbergen. Carola Högström och Christel Johnsson fotograferar. Foto: Göran Nilson.

Även på valfronten kunde en viss aktivitet märkas under året. Prover av en hona av grindval *Globicephala malaena* (Traill) på 305 cm men utan lokaluppgifter lämnades in liksom sju tumlare *Phocoena phocoena* (L.). Ett kadaver som först troddes vara av valross men som efter analys av skelettdelar visade sig vara av en vikval *Balaenoptera acutorostrata* Lacépède hittades vid västra delen av Knivsholmen utanför Hunnebostrand den 4 september. Valen var mellan fyra och sex meter i längd och två kotor, underarmsben, fena och skulderblad samt späck- och hudprov togs tillvara. Också delar av en vitnosdelfin *Lagenorhynchus albirostris* (Gray), som strandade norr om Safsinge Strand vid Falkenberg, togs tillvara. Den mätte 204 cm i total längd. Dessutom påträffades en näbbval *Hyperoodon ampullatus* Forster på Köttö alldeles utanför Fjällbacka den 10 juli av Carl Ekström. En fantastisk upplevelse hade Peter Johansson den 2 december vid Sälöknapp, då en grupp delfiner (springare) *Delphinus delphis* L. följde hans båt. Det pågick i ca 3-4 minuter och det var svårt att exakt bestämma hur många de var. Peter uppskattade att de kunde vara 5-7 stycken av varierande storlek, den största kan ha varit ca 2,5 meter lång.

Något spektakulärt var en knölval *Megaptera novaeangliae* Borowski som förvirrade sig in i Kungshamn. Den var skadad och skadorna såg ut som om de kan ha kommit från en fartygspropeller. Den var mycket fysiskt aktiv genom att slå mot bryggor och båtar och dessutom blev den fastklämd under en brygga men kom senare loss. Till slut lyckades man leda ut den till havs med hjälp av en båt. Ytterligare två knölvalar ska ha setts utanför Kungshamn vid samma tidpunkt vilka kan ha varit i sällskap med den sårade individen.

Några knölvalar har inte strandat längs Västkusten under överskådlig tid, men arten tycks dock förekomma med en viss regelbundenhet. I årstrycket 2009 skrev vi om en knölval som kunde följas längs hela Västkusten från Östersjön och upp till Karingön söder om Lysekil (Nilson 2009).

Summary

Sixtyeight specimen of 62 different species of vertebrates came in to the museum during 2014 from the public, including red-listed species like grey owl *Strix nebulosa* Forster and eagle owl *Bubo bubo* (L.), white-beaked dolphin *Lagenorhynchus albirostris* Gray, pilote whale *Globicephala malaena* (Traill) and minke whale *Balaenoptera acutorostrata* Lacépède. In addition seven common porpoise *Phocoena phocoena* (L.) were documented. The yearly fishing game "Vallgravsmetet" in the water channels of Gothenburg resulted in 321 specimens of small fish, mainly different Cyprinidae but also again an invasive species, the round goby *Neogobius cephalarges* (Pallas). An unusual large number of sunfish *Mola mola* (L.) stranded along the Swedish west coast during the winter. Amongst reptiles several smooth snakes *Coronella austriaca* Laurenti were observed during the year.

Litteratur

- NILSON, G. 2009. Faunistiskt nytt 2008 – ryggradsdjur. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2009*: 21-26.
- NILSON, G. 2013. Faunistiskt nytt 2012 – ryggradsdjur. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2013*: 31-36.
- ROACH, J. 2003. Worst heaviest fish discovered. — *National Geographic News*.
- ROWAN, J. 2006. Tropical sun fish visitor as big as a car. — *New Zealand Herald*, Oakland, New Zealand.

Kennet Lundin & Carola Azurduy Högström

Faunistiskt nytt 2014 – marina evertebrater

Toppenresultat från bottenundersökning

I oktober 2014 presenterades slutrapporten från Svenska Artprojektets marina inventering, SAMARIN (Karlsson et al. 2014). Syftet var att inventera marina ryggradslösa djur på havsbottnar längs den svenska västkusten. Rapporten finns nedladdningsbar från ArtDatabankens hemsida och alla fynddata finns tillgängliga i Artportalen. Göteborgs Naturhistoriska Museum (GNM) har varit mycket inblandat i projektet, vilket beskrivits fortlöpande i museets årstryck sedan projektet startade. Totalt utfördes sex fartygsexpeditioner under åren 2006-2009, och efterarbetet har pågått sedan dess. Totalt togs 527 bottenprover från 378 lokaler längs hela västkusten. En tonvikt låg på djupare lokaler utomskärs, eftersom det var störst kunskapsbrist om vilka djurarter som finns i dessa miljöer. Över 9000 prover med refe-

rensmaterial har deponerats på GNM, med arter som identifierats av ett stort nätverk av specialister. Metoden att spara referensmaterial för efterbestämning av specialister har lett till att ca 40% fler arter kunnat identifieras, än de som artbestämts direkt ombord. Hittills har ca 1210 djurarter identifierats, varav 30 arter var nya för vetenskapen och 43 arter var nya för Sverige. SAMARIN var den första stora inventeringen av den totala bottenfaunan längs hela västkusten sedan den gamle museichefen L. A. Jägerskiölds inventeringar av marina bottenlevande evertebrater vid svenska västkusten under åren 1921-1938. Det har visserligen bedrivits inventeringar för miljöövervakning vid västkusten sedan 1970-talet, men dessa har utförts vid ett fåtal utvalda områden och med identifiering av indikatorarter, inte hela bredden av marina organismer. Jägerskiölds undersökningar utgör en viktig referens för SAMARIN och ett sjuttioal av hans gamla lokaler återbesöktes.

En jämförelse med Jägerskiölds inventering visar på stora förändringar i artsammansättningen sedan dess och uppemot hälften av artrikedomen har gått förlorad (Obst et

Vinjettbild: De marina evertebraterna i museets samling används nu för att bygga upp ett digitalt register på nätet över så kallade streckkodsgener (på engelska DNA barcode genes) som ett nytt verktyg för att kunna identifiera arter.

al. manuskript). Västerhavet verkar ha gått från ett läge med många olika arter av specialister och lokalt unika artsammansättningar, till en mer instabil situation med dominans av ett fåtal arter av tåliga generalister som finns i stort sett överallt. Det är ett alarmerande resultat, men inte helt oväntat. Samtidigt är det positivt i allt elände att vi fått mer kunskap om situationen, så att åtgärder kan vidtas för hållbar förvaltning och restaurering av de marina naturresurserna. SAMARIN gjordes i nära samarbete med de regionala naturvårdsmyndigheterna och har redan medverkat till att några av de mest värdefulla områdena har fått skydd. Delar av Fladen och Lilla Middgrund i Kattegatt, samt det djupa och kraftigt kuperade Bratten utanför Smögen, har alla blivit Natura2000-områden. Ett annat resultat av SAMARIN är ett kraftigt förbättrat kunskapsunderlag för arbetet med rödlistning av hotade arter i marin miljö. Men den stora samlingen av deponerade djur på GNM kan användas på fler sätt!

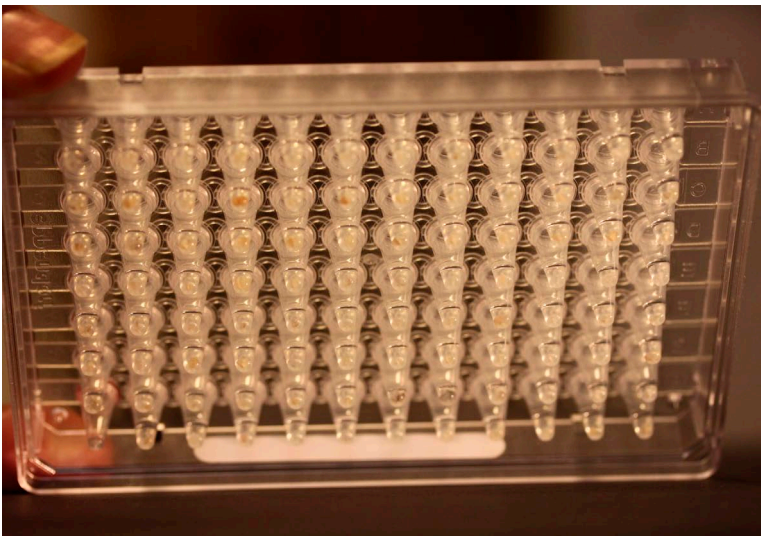

Bild 1. Foto på platta med vävnadsprover av marina snäckor.
Foto: Kennet Lundin.

De marina ryggradslösa djuren streckkodas

Under hösten 2014 påbörjades ett projekt med att använda det marina materialet från SAMARIN i samlingen på GNM för "DNA-streckkodning" eller "barcoding" (efter engelskans barcode, för streckkod, se Strand, 2012), i samarbete med ArtDatabanken, Havs- och vattenmyndigheten och NorBOL – den norska forskningsinfrastrukturen för barcoding. Samtidigt har en svensk motsvarighet, SweBOL – Swedish barcode of life, konstituerats under hösten med GNM som ingående part.

Vävnadsprover läggs i små rader av brunnar i särskilda plattor (Bild 1) och skickas för sekvensering till Guelph University i Kanada, som huserar *Barcode of life database*, BOLD. Det är den mitokondriella "referensgenen" COI som används för att bygga upp en genetisk databas för marina ryggradslösa djur. Denna gen på 648 baspar kodar för en proteinkedja som utgör en del av enzymet cytokromoxidas. Enzymet ingår i andnings-

kedjan – den s k citronsyracykeln – en livsviktig reaktion som sker i mitokondrierna. COI-sekvensen är relativt jämförbar mellan såväl närstående arter som olika organismgrupper och kan därför användas likt ett slags streckkod för snabb och säker artbestämning inom miljöövervakningen. Det öppnar möjligheten för storskalig, snabb övervakning av arters förekomst med

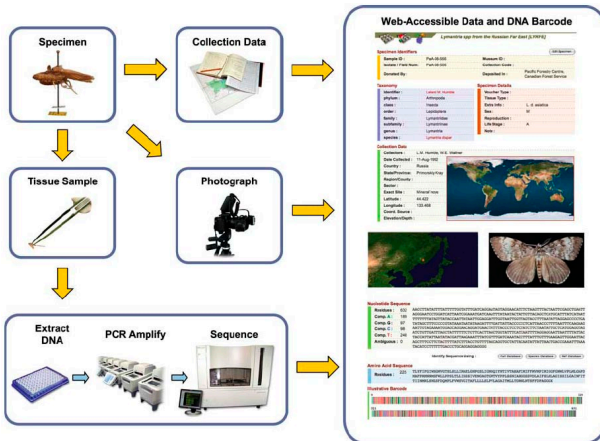

Bild 2. Flödesschema som visar hur barcodingen går till. Bild från boldsystems.org.

så kallad screening. Exempelvis ett bottenprov kan avläsas på alla ingående barcode-sekvenser och köras mot en referensdatabas med sekvenser kopplade till artnamn och på så vis resultera i en lista på alla organismer som finns representerade i bottenprovet.

Barcoding kan även användas vid taxono-

Bild 3. *Sterreria lundini*, en nybeskriven kryptisk art av tvåstensmask, som är snarlik släktets nominatart *Sterreria psammicola*. Den nyupptäckta arten lever i meiofauna längs Europas kust, från Medelhavet till Nordsjön. Masken är ca 4 mm lång. Foto: Ulf Jondelius.

misk forskning för att reda ut artkomplex och för att upptäcka så kallade kryptiska arter, som till formen kan vara närmast identiska med andra närbesläktade arter. På så vis kan man även kontrollera om man verkligen bestämt samma art vid olika marina expeditioner. Enligt vissa bedömare kan upp till 30% av den biologiska mångfalden i havet utgöras av kryptiska arter. Särskilt vanligt är det bland riktigt små djur. Några exempel på kryptiska arter är fåborstmasken *Grania occulta*, som upptäcktes vid inventeringen 2006 (se GNM årstryck

2007), samt den helt nyligen upptäckta tvåstensmasken *Sterreria lundini* (Bild 3, Meyer-Wachsmuth et al. 2014).

Vid arbetet med provtagningen görs urvalet av djurgrupper i samverkan med NorBOL och ArtDatabanken. Under 2014 har vi provtagit alla arter i samlingen av tagghudingar, musslor och snäckor från exemplar, som insamlats under 2000-talet. På GNM utförs urvalet av lämpliga objekt (helst två exemplar av varje art med maximal geografisk spridning), fotografering, provtagning, sammanställning och anpassning av relaterad information som taxonomi, djup och koordinater för fyndplats etc, samt slutligen sändning av hela rasket till Kanada (Bild 2). Sekvenserna blir sedan tillgängliga både på BOLD, DNA-nyckeln vid Naturhistoriska riksmuseet samt i GNM's databas för ryggradslösa djur. Det är avgörande att de tillgängliga sekvenserna är knutna till fysiska exemplar i samlingen på GNM, så man kan spåra var de kom ifrån och har möjlighet att bedriva fortsatta studier av fler gener hos respektive art utifrån de specifika individerna. Arbetet med provtagning fortsätter under 2015.

Övrigt arbete med marina evertebrater

Från Bergens universitetsmuseum kom ett stort material insamlat under expeditionen Djupa Skagerrak/BIOSKAG II som utfördes i maj 2009. Materialet på ca 380 plastkärll innefattade blötdjur, tagghudingar, svampdjur och nässeldjur. Kräftdjuren hade vi redan sedan tidigare, medan havsborstmaskarna är kvar i Bergen. Alla prover fick en översyn och sorterades. En samling blötdjur på 38 prover inkom från en workshop på Nordirland i maj, insamlade av Kennet Lundin och Klas Malmberg. Från Klas Malmberg inkom 28 prover med bakgläde snäckor, inklusive nakensnäckor, från svenska västkusten.

Mer än 1100 blötdjur från de första åren av SAMARIN fick nya etiketter utskrivna via etikettfunktionen i databasen. Dessa prover hade tidigare endast handskrivna etiketter. Ca 270 kräftdjur från Djupa Skagerrak/BIOSKAG II samt Utsjöbankarna II blev omlagda och etiketterade. Ca 980 registrerade poster med kräftdjur i den gamla handskrivna katalogen blev inskrivna i databasen för ryggradslösa djur. Omkring 1000 äldre prover av rundmaskar och ett antal bandmaskar och hakmaskar, huvudsakligen marina, blev identifierade och inskrivna i databasen. I samband med renoveringen av evertebratgången i basutställningen behandlades över 150 spritprover med marina evertebrater. De dataregistrerades, remonterades och försågs med nya etiketter med aktuella vetenskapliga namn samt svenska namn.

Intressanta fynd under 2014

Kammaneter

Den invasiva amerikanska kammaneten *Mnemiopsis leidyi* gjorde comeback under 2014 och var mycket allmän i Gullmarsfjorden och

längre norrut längs Bohuskusten. Arten har varit i stort sett försvunnen från västkusten i fyra års tid, sedan toppåren 2007-2009. Den påträffades för första gången vid västkusten i planktonprov 2006.

Blötdjur

Nakensnäckan korsrygghorning, *Eubrancheus doriae*, är en för Sverige ny art som upptäcktes av Klas Malmberg under dykning vid Södra Årholmen, Väderöarna i april 2014 på 2-3 meters djup samt senare i augusti vid Likskär utanför Smögen på 25 meters djup. Ytterligare en ny art för landet är tätprickig kottning, *Doto dunnei*. Den upptäcktes av Klas Malmberg under dykning på 28 meters djup vid Väderöarna i juni (Bild 4 och 5; Lundin 2014; Malmberg och Lundin 2015). Referensexemplar av bägge arterna har deponerats i samlingen på GNM.

Rundmaskar

Oleksandr Holovachov och Sven Boström vid Naturhistoriska riksmuseet har i flera vetenskapliga artiklar beskrivit många nya arter, samt ett nytt släkte, av frilevande rundmaskar (nematoder) från svenska västkusten (Holovachov och Boström 2014, 2015), samt även gjort fynd av ovanliga arter som *Dracoenema cf cephalatum* (bild 6).

Kräftdjur

Den invasiva amphipoden japansk lermärla, *Grandidierella japonica*, insamlades vid Skanör nära Malmö under hösten 2014. Det är det första verifierade fyndet av arten i landet, men det finns dock ett flertal tidigare fynd i Helsingborgs-området från 2000 och framåt, som troligen handlar om denna art (Berggren 2015). Det första svenska referensexemplaret av blåskrabba, *Hemigrapsus sanguineus*,

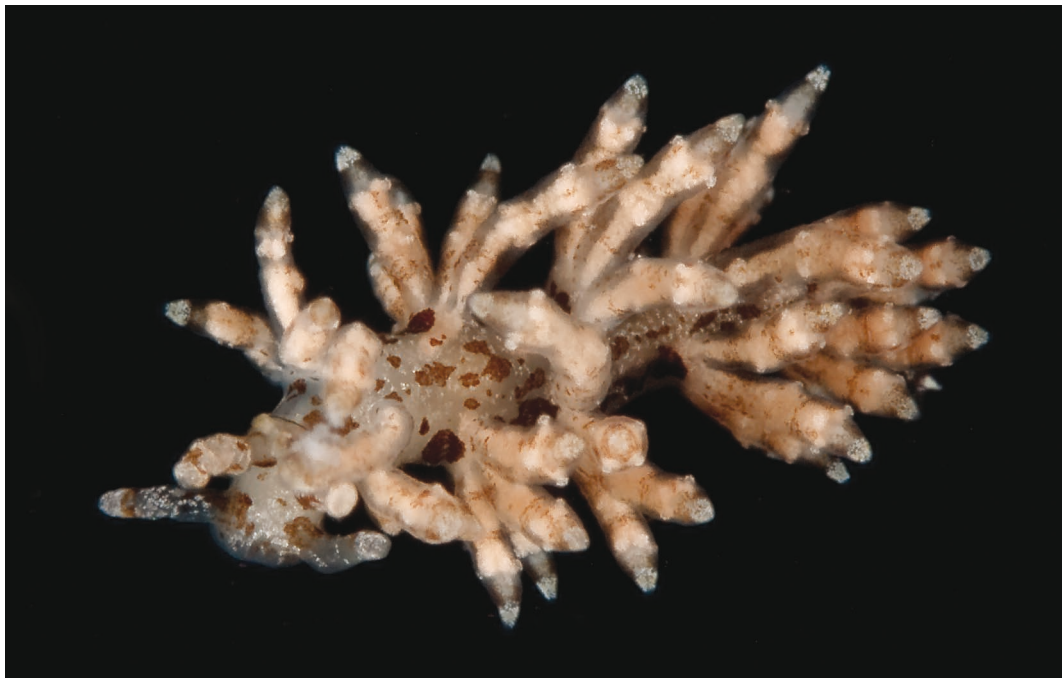

Bild 4 och 5. Två för Sverige nya arter av nakensnäckor. Ovan: Korsryggborning, *Eubranchus doriae*.
Nedan: Tätprickig kottnuding, *Doto dunnei*. Foto: Klas Malmberg.

påträffades vid Ustö utanför Ringhals i samband med provtagningar i september 2014. Det var en vuxen hane, som i skrivande stund fortfarande hålls levande vid Lovéncentrum Kristineberg. Den första observationen för landet gjordes två år tidigare vid Hönö i juli 2012 (se GNM årstryck 2014). Ett exemplar av vitfingrad brackvattenskrabba, *Rhithropanopeus harrisi*, upptäcktes vid Femöre söder om Oxelösund den 8 september 2014. Det var en juvenil krabba som endast var cirka två millimeter över ryggskölden. Det är det första fyndet i landet, men det var väntat då arten är väletablerad på syd- och östkusten

Bild 6. Rundmasken Draconema cf. cephalatum. En spektakulär art som påträffades i skalgrusbotten vid skäret Bonden utanför Gullmarsfjordens mynning. Den blir endast ett par millimeter lång och lägger ofta kroppen i s-form. Foto: Oleksandr Holovachov.

av Östersjön i Polen, Litauen, Ryssland och sedan 2009 även i Finland. Krabban blir som störst cirka två centimeter över ryggskölden. Den håller gärna till i grumligt vatten där den gömmer sig bland bottenmaterialet, vilket gör den svårupptäckt (Berggren 2015). Exemplaret finns nu i samlingen på GNM.

Ett exemplar av tretaggskrabba, *Geryon trispinosus*, påträffades på bara 20 meters djup i samband med dykning vid Ormestad i Gullmarsfjorden i november (Bild 7). Krabban är normalt en djulevande art som håller till på djup större än 60 m.

Summary

Marine inventory and barcoding

The final report of the marine inventory of the benthic fauna of the Swedish part of the North Sea that was carried out by the Swedish Taxonomy Initiative (STI) was presented in November 2014. The inventory started in 2006 and ended in 2009. The aim was to map the marine benthic fauna along the Swedish west coast. The project has also revisited some 50 localities sampled in the 1920's and 30's by L. A. Jägerskiöld, the former head of Gothenburg Museum of Natural History (GNM). This provides a very good opportunity to compare today's diversity with that of the beginning of the 20th century. The major part of the collected material, about 9000 samples, is deposited at GNM, together with Jägerskiöld's old material. Work is now in progress to analyze how the marine biodiversity has changed during the last 80 years, and preliminary results show a sharp decline in biodiversity (Obst et al. manuscript). The results have already been used, amongst others by the county councils in their work with protection of marine areas. In total about 1 210 species have been found, 43 of these new to

Bild 7. Nelly Malmberg visar upp en tretaggskrabba, *Geryon trispinosus* som påträffades på endast 20 m djup vid Ormestad i Gullmarsfjorden. Krabban släpptes sedan tillbaka på samma plats som den togs. Foto: Klas Malmberg.

Sweden and 30 new to science. The report is available as download on the STI homepage. The material from the STI inventory is now being used to establish a reference database of DNA barcode genes for species identification and environmental monitoring. This work is carried out in collaboration with the Swedish Barcode of life, SweBOL, its Norwegian counterpart NorBOL and the international *Barcode of life database*, BOLD, at Guelph University in Canada. During the final months of the year samples were taken of all the species of echinoderms, bivalves and gastropods in the collection. The work continues in 2015.

Noteable observations during the year

The invasive comb jelly *Mnemiopsis leidyi* made a comeback in summer 2014 along the Skagerrak part of the Swedish west coast, after being virtually gone for 4 years. The comb jelly was extremely common along the entire west coast in 2007-2009. Two species of nudibranch molluscs new to Sweden are *Eubranchius doriae* and *Doto dunnei*. These were found at the Swedish west coast in 2014 by Klas Malmberg. Specimens of both species have been added to the expanding collection of nudibranchs at GNM. Some invasive crustacean species collected during the year were *Grandidierella japonica*, *Hemigrapsus sanguineus* and *Rhithropanopeus harrisi*. These are all new to Sweden and reference specimens have been deposited at the museum.

Litteratur

- BERGGREN, M. 2015. Nya kräftdjur påträffade i Sverige – *Grandidierella japonica* och *Rhithropanopeus harrisi*. — *Fauna och Flora* 110 (1): 20-23.
- HOLOVACHOV, O. & BOSTRÖM, S. 2014. Swedish Plectida (Nematoda). Part 5. *Rhadinema timmi* (Vitiello, 1971) comb. n. — *Zootaxa* 3779: 477-486.
- HOLOVACHOV, O. & BOSTRÖM, S. 2014. Swedish Plectida (Nematoda). Part 6. *Neocamacolaimus parasiticus* gen. n., sp. n. — *Zootaxa* 3821: 538-550.
- HOLOVACHOV, O. & BOSTRÖM, S. 2014. Swedish Plectida (Nematoda). Part 7. *Setostephanolaimus tchesunovi* sp. n. from the west coast of Sweden. — *Zootaxa* 3847: 576-582.

- HOLOVACHOV, O. & BOSTRÖM, S. 2015. Swedish Plectida (Nematoda). Part 8. The genus *Onchium* Cobb, 1920. — *Zootaxa* 3911: 521-546.
- JÄGERSKIÖLD, L. A. (†) 1971. A survey of the marine benthonic macro-fauna along the Swedish west coast 1921-1938. — HUBENDICK, B., HYLE, G. & SVÄRD, S. (Eds.). *Acta regiae societatis scientiarum et litterarum gothoborgensis, Zoologica* 6. 146 pp.
- KARLSSON, A., BERGGREN, M., LUNDIN, K. & SUNDIN, R. 2014. Svenska artprojektets marina inventering – slutrapport. — *ArtDatabanken rapporterar* 16. ArtDatabanken, SLU. Uppsala.
- LUNDIN, K. 2014. Höstprakt i nudingland. — *Fauna och Flora* 109 (3): 22-26.
- MALMBERG, K. & LUNDIN, K. 2015. Svenska naken-snäckor. — Waterglobe förlag.
- MEYER-WACHSMUTH, I., CURINI GALLETI, M. & JONDELIUS, U. 2014. Hyper-Cryptic Marine Meiofauna: Species Complexes in Nemertodermatida. — *PLoS One*. 2014; 9(9): e107688. doi: 10.1371/journal.pone.0107688.
- OBST, M., SAVERIO, V., BERGGREN, M., KARLSSON, A., LUNDIN, K., HAINES, R., WILLIAMS, A., GOBLE, C., MATHEW, C. & GÜNTSCH, A. Marine Long-Term Biodiversity Assessment Reveals Massive Loss of Species Richness in the Skagerak and Kattegat Region. — Submitted.
- STRAND, M. 2012. En svartvit streckkod på labbet – en hjälp för fältbiologen att artbestämma. — *Fauna och Flora* 107(4): 14-17.

Ted von Proschwitz

Faunistical news from the Göteborg Natural History Museum 2014 – snails, slugs and mussels

In this paper, the progress of scientific malacological work and projects in the Section of Invertebrate Zoology (cf. von Proschwitz 2014a), as well as some of the most interesting new records of land and freshwater molluscs from Sweden are reported. The report for 2014, follows the new procedure from 2011, which means that the yearbook of the museum is produced in the spring, instead of, as in previous years, in the autumn – this means that all incoming material during 2014 has not been worked through and determined (January 2015).

Vinjett: Fig. 1. Succinella oblonga (Draparnaud, 1801) [Gråskalig bärnstensnäcka]. Photo/Foto: G. Andersson, GNM. Specimens from Sweden, Bohuslän, Göteborg, Hisingen, Backadalen industrial area. Note that the species camouflages its shell by attaching earth particles and faeces with slime. / Exemplar från Bohuslän, Göteborg, Backadalens industriområde. Notera att arten kamouflerar skalet genom att med slem fästa jordpartiklar och fekalier. Leg: T. von Proschwitz 2014.

Scientific malacological projects 2014

To get a deeper view of the projects and their development, see the corresponding sections in the latest Faunistical news from the Göteborg Natural History Museum (von Proschwitz 2002, 2003a, 2004, 2005, 2006, 2007a, 2008, 2009a, 2010, 2011, 2012a, 2013, 2014a).

Large freshwater mussels

As in preceding years, materials of large freshwater mussels were sent in to the museum from province administrative boards, ecological firms etc. The determinations were controlled by T. von Proschwitz and the materials are to be incorporated in the collections of GNM. Important materials, left to GNM in 2014 are: Samples from different localities in the counties of Västra Götaland and Halland (leg: P. Ingvarsson, Laholm); materials from and monitoring of the freshwater pearl mussel, *Margaritifera margaritifera* (Linnaeus), from the county of Norrbotten

(from P. Olofsson) and from the county of Värmland (from U. Nyquist). As in previous years, new samples, mainly from the Lake Mälaren area Central and Eastern Sweden, have also been handed over to GNM by S. Lundberg at the Swedish Museum of Natural History in Stockholm.

Several projects on large freshwater mussels, in co-operation with S. Lundberg (Swedish Museum of Natural History, Stockholm) and J. Bergengren (county administration of Jönköpings län), are running. The compilation of the national bibliography of large freshwater mussels continues. The number of bibliographed titles is now >1950.

Since 2010 Sweden receives a grant from EU for a LIFE-project on conservation of the thick-shelled river mussel *Unio crassus* Philipsson. The project is monitored by the county administration of Skåne (Länsstyrelsen i Skåne län, coordinator I. Olsson). T. von Proschwitz is participating in the project as member of the specialist group.

The work on the material from the 'Faunistic invertebrate research program' and its use in new conservation and monitoring projects

Since 2014 the Göteborg Natural History Museum is supported financially through the Museum support programme (Museistödet) from the Swedish Species Information Centre (ArtDatabanken) on digitalising the entire material (approx. 30.000 localities) from the Faunistic invertebrate research program (Markfaunainventeringen). Involved in this work are Eva Andreasson and Ted von Proschwitz. During 2014 we concentrated on the material from Northern Sweden (Norrland), which comprises the provinces of Gästrikland, Hälsingland, Härjedalen, Jämtland, Medelpad, Ångermanland, Väster-

botten, Jämtland and the five parts (Åsele, Lycksele, Pite, Lule and Torne Lappmark) of the huge province of Lappland. This vast area (>243.000 km²) is not as detailed surveyed as the Middle and Southern parts of Sweden, but still comprises >4.200 localities. Work has also started with setting co-ordinates to the localities in the province of Dalarna. Control and completing of the already registered data, including a taxonomic check, are in progress for several provinces in Middle Sweden (Svealand).

The material from the Faunistic invertebrate research program is continuously used in several monitoring and reinvestigation projects, in which the Göteborg Natural History Museum is co-operating, on consultant basis, with other institutions and authorities. Such projects, dealing with investigation of calcareous fens with previously known or potential occurrences of rare and red-listed whorl-snails (*Vertigo* spp.) are in progress with the counties of Skåne, Halland, Södermanland, Uppland, Närke and Dalarna. Reports from such projects, printed in 2014, are: *Vertigo geyeri* and *Vertigo angustior* in the county of Södermanland (von Proschwitz 2014b), and *V. geyeri* in the municipality of Linköping (province of Östergötland, E. Sweden) (von Proschwitz 2014c). Another printed report deals with a survey of the land mollusc fauna in the Söderåsen National Park in the central part of the province of Skåne (southernmost Sweden) (von Proschwitz 2014d).

The monitoring of the effects of the tunnel construction through the ridge of Hallandsås on the land mollusc fauna has also been performed on a yearly schedule (von Proschwitz 2014e).

The material from the Faunistic invertebrate research program has also been used

as a source of knowledge in some smaller projects: On request of the Swedish Species Information Centre (U. Bjelke) a small contribution on molluscs to a report on freshwater beaches as biological habitat (von Proschwitz 2014f). Mentioned could also be two smaller papers, written on request of the Association of Nature Conservation on the Island of Gotland, dealing with the land and freshwater Mollusca of the island (von Proschwitz 2014g, 2014h).

Man-spread molluscs

The project *man-spread molluscs* has continued as in previous years (cf. von Proschwitz 2000, 2001, 2002, 2003a, 2004, 2005, 2006, 2007a, 2008, 2009a, 2010, 2011, 2012a, 2013, 2014a).

The number of samples sent in by the public for determination was 25, which is approximately equal to 2013 (24). There is a marked contrast between years with wet springs (high precipitation amount in May): 2007 and 2012 – which were real “slug-years”; and years with dry or rather dry spring: 2006, 2008, 2009, 2010 and 2011 – in which the number of slugs are lesser. 2013 belongs to the latter group. In species overwintering as juveniles – as in the pest slug *Arion vulgaris* – a dry onset of the spring usually reduces the number considerable. Obviously this slug today has become a so well-known organism that the need for direct identification help has ceased.

As in previous years, the museum participated in the distribution of information on man-spread slugs and snails, especially the severe and extremely invasive pest species *A. vulgaris*. The information on slugs on the home pages of the museum (www.gnm.se title: Snigelakuten) is continuously updated

and extended with new paragraphs.

Co-operation on the taxonomy and molecular systematics on the large *Arion*-species in Northern Europe, especially the invasive species *Arion vulgaris* (Moquin-Tandon) [= *A. lusitanicus* auctt. non J. Mabille] and its hybrids with the other large *Arion*-species, are in progress with Bjørn-Arild Hatteland at the University of Bergen, Norway.

Further international projects

In co-operation with Robert Cameron (Sheffield University) and Rhona Cox (AstraZeneca, Göteborg) a large material of the today rapidly spreading *Cepaea nemoralis* (Linnaeus) according to polymorphy in colour and banding in colonizing populations in the Göteborg-area. (Cameron et al. 2014). In this study also all historical material in the collections of GNM was included, which gave us an opportunity to study the changes in morph composition in the area since the first record in the 1850's.

Co-operation with Gerhard & Margrit Falkner and Ira Richling (Naturkundemuseum Stuttgart) is also in progress in several projects, especially should be mentioned nomenclatorial and taxonomical problems concerning several groups, especially European slugs of the genus *Limax*.

Finally it could be mentioned, that the report from the spring meeting of the German malacological society (Frühjahrstagung der deutschen malakozoologischen Gesellschaft) on the Island of Öland 2007, has been published (von Proschwitz 2014i).

Interesting species records

Systematics and nomenclature in the section below follows Falkner, Bank & von Proschwitz (2001).

Succinella oblonga (Draparnaud, 1801)
(Fig. 1)

This species was found at the tram-stop at Eketrägatan, Hisingen, Göteborg in June 2014 (leg: T. von Proschwitz). After rain several specimens were found crawling on concrete edge pieces, below planted bushes. A further occurrence in Göteborg [but in this case situated in the province of Bohuslän], also at Hisingen, could be confirmed. The site is a ruderal land strip, close to the river Göta Älv, in the industrial area Backadalen. Here *S. oblonga* occurs rather abundantly, climbing on the tree trunks. The occurrence was firstly noted by Emil Nilsson, Park and Nature administration, City of Göteborg, in 2013. As this site was to be exploited, an attempt to save the populations by relocation had been made (Nilsson 2014).

In later year several occurrences in man-made or ruderal habitats such as gardens, church-yards and vast land, especially in W. Sweden, have been detected (von Proschwitz 2008, 2011, 2013, 2014a), a probable way of dispersal may be with garden plants, which is indicated by the occurrence in the plantings at the tram-stop. There is obviously a puzzling duality in the ecology of the species: *S. oblonga* also occurs as a rare, fastidious element, mainly in dry deciduous forests and semi-open habitats, often on calcareous ground. In these natural occurrences it is a sensitive species, and it has disappeared from several such localities. In the Ridö archipelago in Lake Mälaren (provinces of Södermanland and Västmanland) *S. oblonga* occurs rather commonly and abundantly in the dry deciduous woodlands on the islands – these sites seems to be the most abundant in Sweden. In 2007 several such sites on the Södermanland (south) part of the archipelago were re-inves-

tigated – and the habitats and populations seem stable (von Proschwitz 2014b).

Pupilla pratensis (Clessin, 1871)

P. pratensis has only recently been separated as a distinct species, with specialised ecology – occurring in calcareous fens and calcareous wet meadows (von Proschwitz et al. 2009). In 2007 it was recorded in the eastern, coastal part of the province of Södermanland: parish Bergshammar, at Marsviken, ESE of L. Kärrboda. (von Proschwitz 2014b) – so far its only known site in the province. The habitat is, typically, a wet, calcareous meadow.

Truncatellina cylindrica (A. Férussac, 1807)

This rare species is often found in the same type of habitats as *Vertigo angustior* – open dry calcareous grass- and shrub land, and sometimes calcareous fens and wet meadows – and sometimes together with it. In the county of Södermanland, both species mainly occur in the coastal zone in south-east, and in a few isolated calcareous sites in the inland. During the search for *V. angus-*

Fig. 2. *Vertigo arctica* (von Wallenberg, 1858) [*Fjällgrynsnäcka*] Photo/Foto: P. Glöer, Hetlingen.

tior in 2007 (von Proschwitz 2014b, see also below under *V. geyeri* and *V. angustior*) three older localities for *T. cylindrica* were among the re-investigated sites. Only in one of these it could be re-found. To be able to evaluate the status in the province all the 15 previously known sites in the province have to be re-investigated. It should be noticed that within the old province (landskapet Södermanland), which includes also the southern part of the county of Stockholm (Stockholms län) the total number of sites are 36.

Vertigo arctica (von Wallenberg, 1858)
(Fig. 2)

This arctic-alpine species is mainly bound to the Scandinavian mountain ridge, where it occurs in the mountain-birch forest and in willow shrubs in the alpine and subalpine zone. In addition there are a few occurrences in the spruce forests (taiga) of northern Sweden, southernmost in the northern part of the province of Värmland (cf. von Proschwitz 2003b). *V. arctica* was found in the valley of Skärån (Skärålid) in the province of Skåne in southernmost Sweden by H. Lohmander in 1926 – a sensational record of true relict character (von Proschwitz 2014d). Subfossil records of *V. arctica* in Skåne shows that the species, which is typical for cold stages following the latest glaciation, survived long into warmer phases (Waldén 1986). The Skärålid record is to be regarded as such an occurrence which has survived into present. The position of Lohmander's locality is indicated rather vaguely. Up to now it has not been possible to re-find the species. In 2008, however, several living specimens were collected in a site in the north-facing slope of the lower part of the valley (leg: T. von Proschwitz). The site is probably identical with or lying close

to the original Lohmander collecting point. The habitat is a "cold-spot", a section of the slope where the snow melts late in spring. The vegetation is sparse with a few scattered bushes and low trees, berry twigs – an oligotrophic habitat, which often is considered "uninteresting" to sample for land snails, and therefore overlooked when searching for *V. arctica* in the valley. There exists also a sample of the species from the Skärålid valley, collected in 1936 (Leg: C. M. Steenberg), the locality is indicated to lie at the brook junction, rather far west of the other site. Also in this case the description of the site is rather vague, and there is no indication of slope-aspect. The habitat is only indicated as a glade in the wood. It seems obvious, that earlier the species have had (and perhaps still has) more than one relict locality in the Skärålid valley.

Vertigo geyeri Lindholm, 1925 (Fig. 3, 4)

In the county of Södermanland (Södermanlands län) totally 12 localities of *V. geyeri* are known, 5 older and 7 new – detected in 2007-2011 (von Proschwitz 2014b). Of the older localities, the species is still living in 3 but could not be re-found in 2 (66%). Hence the total current number of localities is 10. Most of the sites are situated in the southern parts of the province (municipalities Nyköping-Katrineholm-Vingåker). A few sites are situated outside this area, scattered over the province, from two of these the species has disappeared. Of the potential 8 sites investigated, *V. geyeri* was found in 7 (87%). The two sites in which the species has disappeared were both isolated calcareous fens in the inland. They had been strongly altered during the time since they were first investigated (1950's), through forestry, choking up and draining. Many calcareous fens have

been destroyed or altered in this way also in other parts of Sweden. By comparing the habitat descriptions from the first investigation with the present status, it is possible to characterize the changes in the habitats, and the possible reasons for these, which led to the disappearance of *V. geyeri*.

In 2014 ten (percent and previous) calcareous fen habitats in the municipality Linköping,

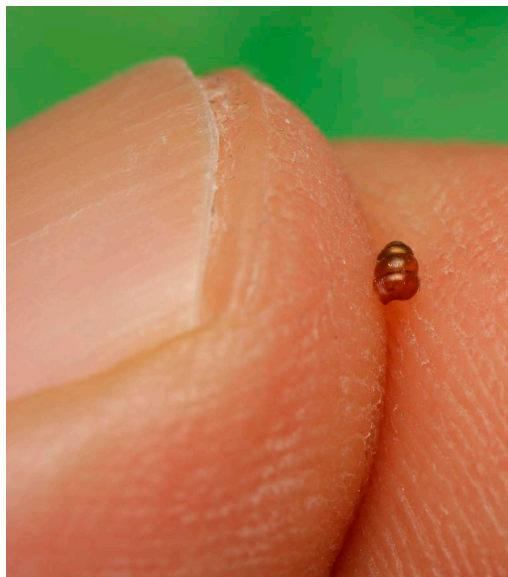

Fig. 3-4. *Vertigo geyeri* Lindholm, 1925 [Kalkkärsgrynsnäcka] Photo/Foto: A. Larsson, GNM.

county of Östergötland, E. Sweden, was surveyed for land molluscs, especially the red-listed Natura 2000-species *V. geyeri*. In two localities, both intact calcareous fens, new occurrences for the species were found (von Proschwitz 2014c).

Vertigo angustior Jeffreys, 1830

Concerning *V. angustior* in the province of Södermanland, all 23 of its previously known localities were reinvestigated. It was re-found in 17 of these (74%). Besides, 5 new localities were found. *V. angustior* was recorded also in 3 of the fen objects, surveyed for *V. geyeri*. The total number of known sites is consequently 31, and the current number 25. In Södermanland, the species occurs in the calcareous coastal area at the Baltic Sea in the east (open- semi open calcareous dry land), on the islands in the Ridö archipelago in Lake Mälaren (dry, deciduous wood land), and in a few isolated sites in the inland (von Proschwitz 2014b).

A slight decline of the species in the coastal area at the Baltic Sea and in inland localities could be observed. In most of the cases this is due to alteration of the habitats (choking up / eutrophication). In the Ridö archipelago the species could be re-found in all its previous sites. The habitats in this area seem stable over the time, and the populations are also the most specimen rich in the province. The occurrences of *V. angustior* in Södermanland are probably stable, as long as there is no strong alteration of the habitats. It is very important for the species survival that the open – semi open habitats in the coastal area at the Baltic Sea retain their character, especially as the populations in this area seems to be rather specimen poor. The same is the case with the only remaining site in the inland.

Compared to other parts of Sweden, occurrences in calcareous fens seem to be rare in Södermalm, as only two such are known. The occurrence of the species must be considered as well known. As four new sites were found in the coastal area in the east, further search here could possibly reveal some additional sites.

Vallonia excentrica Sterki, 1893

V. excentrica occurs in open man-influenced habitats. The typical habitat is grassed meadows, but it is also found in parks and gardens (cf. Waldén 1969, von Proschwitz 1994a). Its northern limit lies in the *limes norrlandicus*-zone, running through the southern parts of the province of Värmland, with a bow northwards in the eastern parts of the province of Dalarna up to the southern part of the province of Hälsingland in the east. The northernmost known localities are situated in the Lake Siljan-area in Dalarna and in southernmost Hälsingland. When searching the garden of Oscar Norrgrann at Volontärvägen 7 in Härnösand in the province of Ångermanland in June 2014 for specimens of *Cepaea nemoralis* (cf. under that species below), an adult specimen of *V. excentrica* was found. This isolated occurrence lies approximately 150 km north of the above mentioned locality in southern Hälsingland.

Alinda biplicata (Montagu, 1803) (Fig. 5)

The species is with high probability an old anthropochorous species (all known localities are of man-made type, or borders to such habitats) (von Proschwitz 1994b). In some places in the province of Skåne, it has spread into forests and has become naturalized. *A. biplicata* is known from the Skärälid valley

by an older record "Skärälid, on the north-slope" (leg: T. Schmierer 1936), but has not been re-found since then. In 2008 the species was recorded in two sites in the valley of the tributary stream Kvärkabäcken (von Proschwitz 2014d). The habitat is half-open, strongly man-influenced woodland, very similar to the habitats in the Övedskloster and Krageholm areas in southern Skåne. It seems possible that *A. biplicata*, earlier had,

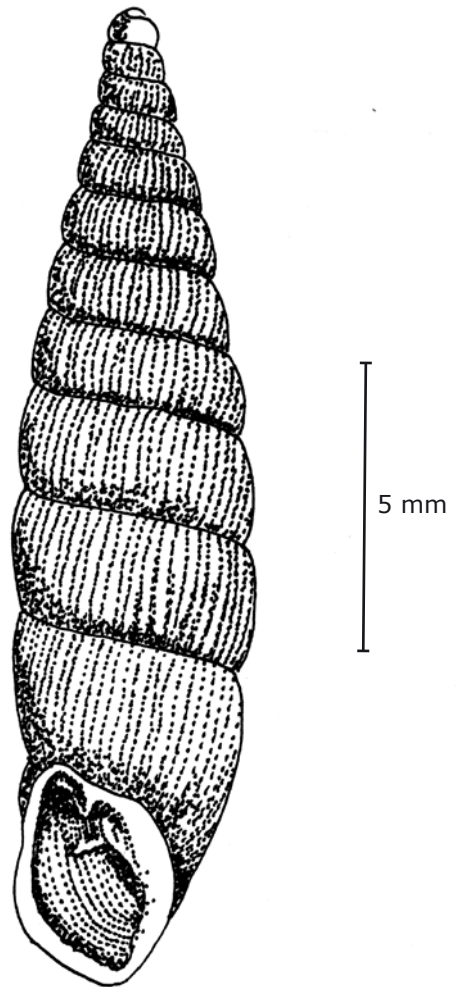

Fig. 5. *Alinda biplicata* (Montagu, 1803) [*Tvåtandad spolsnäcka*] Drawing/Teckning: B. Landelius, GNM.

and perhaps still has, small populations also in the main Skärалid valley. The older site is probably not identical with the ones detected in 2008.

In Göteborg a population of *A. biplicata* (totally 1195 specimens) was re-located from a site near Korsvägen in 2014, which is threatened by exploitation (see Nilsson 2014). The occurrence has been known since 1999, see information in von Proschwitz (2003). Two populations in the Göteborg area has earlier been re-located (von Proschwitz 1994a, 2000).

For further information on the distribution and ecology in Sweden, see von Proschwitz (1994b, 2000, 2003a, 2014d).

Cecilioides acicula (O. F. Müller, 1774)

This subterraneously living species was recorded on the earth-walls of the Castle of Kalmar in 2001 (leg: G. Schmid). This is the second site for *C. acicula* in Småland and the only one in recent time. The earlier records are from Jordbron at Jönköping, far in the northwestern parts of the province and more than 130 years old (1870's). *C. acicula* belongs to the rarest species in the Swedish land-mollusk fauna – only about 20 records are known, and most of them from the 19th century. With high probability this species is an anthropochorous element of high age in Sweden (cf. Nilsson 1969, Waldén 1960, von Proschwitz 2013, 2014i).

Boettgerilla pallens Simroth, 1912

This man-spread slug was found in July at the above mentioned ruderal land strip in the industrial area Backadalen (see *S. oblonga* above) – the site is situated in Göteborg, but in the province of Bohuslän, hence the record is the first for that province. In September *B.*

pallens was also found on the northern slopes of Lake Lygnern, in parish Sätilla, SSW of Årenäs (SW part of the province of Västergötland) (leg: T. von Proschwitz). In this case the habitat is natural luxuriant deciduous woodland, but the site is situated not far from summer cottages, and therefore spread with garden waste seems a probable origin. The species is spreading rapidly in Southern and Middle Sweden by the help of man (plants, garden waste and soil), its partly subterraneous way of living and its peculiar worm-like appearance makes it hard to detect, and most probably it is under-recorded. So far *B. pallens* has been found in the provinces of Skåne, Halland, Småland, Västergötland, Bohuslän, Dalsland, Södermanland, Uppland, Värmland and Hälsingland. For further information on occurrences see Svensson, Rudd & von Proschwitz (1996) and von Proschwitz (1994c, 1999, 2000, 2005, 2008, 2009a, 2010, 2011, 2012a, 2013, 2014a).

Limax maximus Linnaeus, 1758

In September 2014 this species was reported to occur in a garden at Sofiehemsvägen in Sofiehem, Umeå, province of Västerbotten, N. Sweden. Here it had lived for 3-4 years. It was also reported to occur in a neighbour garden. A further observation of *L. maximus* was made at Tallvägen in the same area, in this case a slug was observed on the pavement outside a garden (all information from K. Stenman). An earlier record from Umeå (the plant nursery Plantagen, Gäddvägen) has been published earlier (von Proschwitz 2009a). The species is common, and in many areas also naturalized, in Southern and Central Sweden (von Proschwitz & Falkner 2007). North of Lake Mälaren area it, however, still is a rare element (cf. distri-

bution map in von Proschwitz 2009a). Earlier most of the northern records have been from greenhouses (cf. Waldén 1960). But the records from later years indicate that it now establishes outdoor over-wintering populations in Northern Sweden, hence follows the same trend as *A. vulgaris* (cf. von Proschwitz 2014a and below).

Deroceras invadens Reise, Hutchinson, Schunack & Schlitt, 2011 [= *Deroceras panormitanum* non (Lesson & Pollo-nera, 1882)]

In June 2014 this species was recorded at river Forsaån, at the road-bridge downstream of Lake Spiksmédjesjön in the province of Södermanland, E. Sweden (first record in the province). Furthermore *D. invadens* was found in July at the above mentioned ruderal land strip in the industrial area Backadalen (see *S. oblonga* and *B. pallens* above) – the site is situated in Göteborg, but in the part of the city which is situated in the province of Bohuslän, hence the record is the first for this province. Further records have been made on the churchyards of Fröjered and Källunga in the province of Västergötland (W. Sweden) (all leg: T. von Proschwitz). *D. invadens* is spread by man; probably garden plants, earth and garden waste are the major means of dispersal. From earlier being a pronounced greenhouse species (cf. Waldén 1960), the species has in the later decades established outdoor populations in man-made and man-influenced habitats, such as gardens, parks, church yards and different kinds of waste land. Outdoor occurrences are earlier known from the provinces of Skåne, Halland, Småland, Öland, Gotland, Västergötland, Östergötland, Dalsland, Uppland and Värmland. For further details of the records,

see von Proschwitz (1999, 2000, 2001a, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012a, 2013a).

Deroceras reticulatum (O. F. Müller, 1774)

In July 2014 the species was recorded at the cemetery at the church in Jokkmokk, Lule Lappmark, Northern Sweden (leg: T. von Proschwitz). There is an earlier record from 1959 in the Jokkmokk area, in a plant nursery in Älvsborg (leg: H. W. Waldén). The species is one of the commonest slugs in gardens and in all kinds of agricultural and farm land in Southern and Middle Sweden, up to approximately the province of Dalarna (von Proschwitz 2009b). North of that area *D. reticulatum* becomes more sparsely, although it is rather common along the coastal area in the east, at least up to Umeå, and in parts of Jämtland. In the inner part of Lappland the occurrences are few and scattered; the habitats are mostly plant nurseries and gardens.

Arion rufus (Linnaeus, 1758)

This man-spread species was found at Danska Fall in Simlångsdalen in the province of Halland, W. Sweden in 2014 (leg: G. Andersson). The species has scattered occurrences in south and middle Sweden, due to intentional and unintentional introductions. Cf. further information in von Proschwitz (1993, 1996, 2001a, 2002, 2003a, 2004, 2005, 2006, 2007a, 2008, 2009a, 2010, 2011, 2014a) and von Proschwitz & Andersen (2010).

Arion vulgaris Moquin-Tandon, 1855 [= *A. lusitanicus* auctt. non J. Mabilie, 1868]

The number of submitted samples in 2014, identified as *A. vulgaris*, was 17, which is slightly more than in 2013 (10), but still one

of the lowest since the project “man-spread slugs” started. Definitely it is so, that the species is now becoming so spread and common, that it does not attract the same attention as in earlier years, but the low precipitation amounts in the spring is disadvantageous for the over-wintering young slugs, and such years the number of slugs is much lower (cf. von Proschwitz 2009b).

Material from several new sites in northern Sweden was presented last year (von Proschwitz 2014a: Table I). *A. vulgaris* is, since 5-6 years, spreading and establishing over-wintering populations north of *limes norrlandicus*. New records for 2014 are: Storgatan in Skellefteå, province of Västerbotten (leg: M. Vallmark) (introduced with strawberry plants) [the species was found in another part of the city in 2012] and at Granitvägen in Bollnäs in the province of Hälsingland (leg: M. Edvinsson) (a few occurrences earlier known from the province) (cf. von Proschwitz 2014a). Mentioned could also be some records from the island of Gotland in the Baltic Sea, where the species is still not so spread: Graunänge in parish När (leg: P. Lindegård); and the fishing village Fifang on the island Fårö, immediately north of Gotland (leg: K. Mattsson).

Arion intermedius Normand, 1852

This slug can be characterized a stenotopic, sub-oceanic woodland (mainly beech) species. North of the provinces of Skåne and Blekinge and the southern part of the province of Halland *A. intermedius* is very rare, with only a few, scattered, mainly coastal occurrences (Waldén 1969, von Proschwitz 2012). In September 2014 it was recorded in the deciduous woodlands in the slopes facing Lake Lygnern, ESE of Tostakulla in parish Sätilla, western part of the Province

of Västergötland (leg: T. von Proschwitz). The nearest locality lies at the south-western end of Lake Lygnern, in the province of Halland. *A. intermedius* was in 2011 also found in two localities (a deciduous forest and an alder swamp) in the municipality of Jönköping, north-westernmost part of the province of Småland (leg: T. von Proschwitz). In the inland, that far from the coast, the species is very rare and the occurrences isolated eastern outposts (von Proschwitz 1998, 2012b).

Candidula unifasciata (Poiret, 1801)

When searching for *Cornu aspersum* at the site detected by R. Cameron in 2013 in Marstrand, the province of Bohuslän, W. Sweden (von Proschwitz 2014a) also several specimens of *C. unifasciata* were found. The locality is situated immediately east of the junction of Fiskaregatan and Hamngatan, and consists of a dry slope with xerophile vegetation outside a hedge of an adjacent garden. As also a third introduced species was found (see under *Xerolenta obvia* below) it seems highly probable that three species have been introduced with plants and have spread from the adjacent garden. In earlier cases *C. unifasciata* has been spread by the trade of *Sedum*-carpets and also along the road and railroad nets in some areas. The species is new to the province of Bohuslän. Occurrences are earlier known from the provinces of Skåne, Småland, Öland and Gotland in south Sweden (Svensson & von Proschwitz 1997, von Proschwitz & Svensson 1998, von Proschwitz 1999, 2000, 2002, 2003a, 2004, 2005, 2007b, 2008, 2009a).

Xerolenta obvia (Menke, 1828)

The species was found in the same xerophile slope in Marstrand, province of Bohuslän, W.

Sweden as *C. unifasciata* and *C. aspersa* (cf. above and below). The mean of dispersal for *X. obvia* is undoubtedly the same as for the other species, introduction with plants to the adjacent garden, from which it has spread to the slope. Spread with garden plants, mainly *Sedum*-carpets, is the main mean of dispersal. The record in Marstrand is the first for the province of Bohuslän. *X. obvia* has earlier been found in the provinces of Skåne, Småland, Öland, Östergötland, Södermanland and Uppland. Totally 8 records were made in the years 2000–2014 in Southern and Middle Sweden (von Proschwitz 2001, 2002, 2004, 2006, 2007b, 2008, 2013).

Cepaea nemoralis (Linnaeus, 1758)

In 2013 specimens of *C. nemoralis* were observed in the garden at Volontärvägen 5 in the city Härnösand, province of Ångermanland, N. Sweden. In July 2014 the garden was searched through, by the owner, O. Norrgrann and T. von Proschwitz, for further specimens to get a picture of the diversity in colour and banding morphs in the population. Totally 25 specimens, with the following colour and banding patterns, were found:

Colour	Banding	Number of specimens
Almost white	00000	2
Yellow	00000	13
Yellow	00345	2
Violet	00000	4
Brown	00000	4
Totally		25

The locality is remarkable northern [62°38.087' N; 17°57.323' E], and widely isolated from the species' nearest sites in Middle Sweden. The closest known localities (and up to now northernmost known) are Upp-

sala and Norrtälje in the province of Uppland (von Proschwitz 2013), both approximately 310 km south of Härnösand! *C. nemoralis* constitutes an old anthropochore element in Sweden, and in the southernmost province (Skåne) it is well established and naturalized since probably many hundred years. Also north of that area it is known from a few localities, mainly situated in the larger cities, since the middle of the 19th century (von Proschwitz 2013, 2014a). The spread and expansion of *C. nemoralis* has, however, increased remarkably in the latest decades, and it has reached many new areas in South and Middle Sweden, e.g. Karlstad in the province of Värmland and Örebro in the province of Närke (data from Artportalen, Swedish Species Information Centre). Another example of the remarkable expansion is the spread in the Göteborg city-area in the latest 25–30 years (Cameron et al. 2014). Here the species occurred already in the 1850's but for long remained a rare element. *C. nemoralis* was also found in a garden in Färjestaden on the island of Öland in 2001 (leg: G. Schmid), which constitutes the oldest record on the island (von Proschwitz 2014i). Later records are Mysinge alvar 2005 (von Proschwitz 2007b) and Vickleby 2007 (von Proschwitz 2014i). Further rapid spread of *C. nemoralis* is to be expected, an important mean of dispersal is undoubtedly the trade with garden plants. Typical habitats are gardens, parks, churchyards, roadsides and wasteland.

Cornu aspersum (O. F. Müller, 1774) (Fig. 6)

The habitat of R. Cameron's site from 2013 in Marstrand in the province of Bohuslän, W. Sweden, was studied and the land-snail fauna surveyed. The site is a dry slope with

xerophile vegetation outside a hedge of an adjacent garden (cf. *C. unifasciata* above). Several shells and living specimens of *C. aspersum* were found, both in the slope and in the hedge. Living specimens could also be observed in the garden – indicating that this is a well-established population. This is the second established population in W. Sweden; a population existed in a garden in Lerum, W of Göteborg for at least six years (1993–1998) (von Proschwitz 1997b). Probably a population also was present in a garden in Flottsund, Uppland, E. Sweden (von Proschwitz 2014a). The species has also been found on imported vegetables in at least three occasions. Additional information on the Swedish populations and introductions see also von Proschwitz (1997, 1999, 2008a, 2014a) and von Proschwitz & Svensson (1998). A fur-

Fig. 6. *Cornu aspersum* (O. F. Müller, 1774) [*Fläckig vinbergssnäcka*] Photo/Foto: G. Andersson, GNM. Specimens from Sweden, Bohuslän, Marstrand. Leg: T. von Proschwitz 2014.

ther such introduction was detected in Piteå, province of Norrbotten, Northern Sweden in 2013. A large juvenile specimen of *C. aspersum* was found on a head of cauliflower bought in a shop in the city. According to the staff the cauliflower was imported from France. It is with certainty impossible for the species to establish out-door populations so far north, but in the western and southern parts of Sweden further establishment could be expected. This might be facilitated by the ongoing climatic change towards milder winters and higher precipitation amounts.

Sphaerium nucleus (S. Studer, 1820)

This rather poorly known species was presented as new to Sweden in the faunistical news for last year (von Proschwitz 2014a). In the material from the island of Öland, collected during the spring meeting of the German malacological society in 2007, it was the only *Sphaerium*-species present (von Proschwitz 2014i). The museum collections of the genus have not been completely revised, but the species is widely distributed and not uncommon in southern and middle Sweden.

Pisidium pseudosphaerium J. Favre 1927

This mussel-species was found in a forest-pond at Gråborg on Öland during the spring meeting of the German malacological society in 2007 (det: U. Bößneck) and is the first record for the island. *P. pseudosphaerium* occurs very scatteredly in southern and middle Sweden, and belongs to the rarest *Pisidium*-species in Sweden (cf. Kuiper et al. 1989).

Acknowledgements

I want to express my appreciation and thanks to all, who have contributed with material

and information to this article, especially should be mentioned: J. Bergengren (county administration of Jönköpings län) and S. Lundberg (Swedish Museum of Natural History) for co-operation in freshwater mussel projects and mussel material handed over to the museum. Important information on specific species has also been given by E. Nilsson (Göteborg), O. Norrgrann (Härnösand) and K. Stenman (Umeå). Special thanks to P. Nielsen at the Göteborg Museum of Natural History for important work with many different parts of the project "Man spread molluscs". C. Azurduy-Högström and F. Johansson, should be thanked for performing the time consuming work with sorting out the snails from the sifting samples in the conservation and monitoring projects, A. Larsson for taking the photos of *V. geyeri*, B. Landelius for making the drawing of *A. biplicata*, G. Andersson for remarks on the manuscript and for taking the photos of *S. oblonga* and *C. aspersum* and E. Hagström for improving the language (all GNM). I also thank P. Glöer, Hetlingen, Germany for helping me with the photos of *V. arctica*.

Sammanfattning

I rapporten presenteras vetenskapligt arbete inom terrester och limnisk malakologi (snäckor, sniglar och musslor) och olika projekt där GNM (genom Ted von Proschwitz) är engagerat: Stormusslor i sötvatten, Arbetet med markfaunamaterialet och användning av detta i olika inventerings-, naturskydds- och miljöövervakningsprojekt, Kulturspridda landmollusker (främst spansk skogssnigel), Internationellt samarbete om nomenklatur och taxonomi hos vissa grupper av land- och sötvattensmollusker.

Dessutom presenteras intressanta fynd av land- och sötvattensmollusker, dels från Naturhistoriska museets insamlingsverksamhet, dels från andra institutioner, forskare eller privatpersoner som står i kontakt med GNM. Speciellt märks nya fynd och uppdatering av status för följande arter (understrykningar = nya landskapsfynd): Gråskalig bärnstenssnäcka [*S. oblonga*] (Västergötland, Bohuslän, Södermanland); Kärrpuppsnäcka [*P. pratensis*] (Södermanland); Hedcylindersnäcka [*T. cylindrica*] (Södermanland); Fjällgrynsnäcka [*V. arctica*] (Skåne); Kalkkärrsgrynsnäcka [*V. geyeri*] (Östergötland, Södermanland); Smalgrynsnäcka [*V. angustior*] (Södermanland); Hedgrässnäcka [*V. excentrica*] (Ångermanland); Tvåtandad spolsnäcka [*A. biplicata*] (Skåne, Västergötland); Mullsnäcka [*C. acicula*] (Småland); Masksnigel [*B. pallens*] (Västergötland, Bohuslän); Pantersnigel [*L. maximus*] (Västerbotten); Växthussnigel [*D. invadens*] (Västergötland, Bohuslän, Södermanland); Åkersnigel [*D. reticulatum*] (Lule Lappmark); Röd skogssnigel [*A. rufus*] (Halland); Spansk skogssnigel [*A. vulgaris*] (Gotland, Hälsingland, Västerbotten); Dvärgsnigel [*A. intermedius*] (Småland, Västergötland); Hedsnäcka [*C. unifasciata*] (Bohuslän); Sydhedsnäcka [*X. obvia*] (Bohuslän); Brunläppad trädgårdssnäcka [*C. nemoralis*] (Öland, Ångermanland); Fläckig vinbergssnäcka [*C. aspersum*] (Bohuslän, Norrbotten); Mindre klotmussla [*S. nucleus*] (Öland) och Platt ärtmussla [*P. pseudophaerium*] (Öland).

References

- CAMERON, R. A. D., COX, R. J., VON PROSCHWITZ, T. & HORSÅK, M. 2014. *Cepaea nemoralis* (L.) in Göteborg, S.W. Sweden: variation in a recent urban invader. — *Folia Malacologica* 22 (3): 169-182.

- FALKNER, G., BANK, R. & VON PROSCHWITZ, T. 2001. Check-list of the non-marine Molluscan Species-group taxa of the States of Northern, Atlantic and Central Europe (CLECOM Area I) and their distribution. — *Heldia* 4(1/2): 1-76.
- KUIPER, J. G. J., ØKLAND, K. A., KNUDSEN, J., KOLI, L., VON PROSCHWITZ, T. & VALOVRTA, I. 1989. Geographical distribution of the small mussels (Sphaeriidae) in North Europe (Denmark, Faroes, Finland, Iceland, Norway and Sweden). — *Annales Zoologici Fennici* 26: 73-101.
- NILSSON, A. 1969. Nya fynd av den genom människan spridda landsnäcken *Cecilioides acicula* (Müller) i Skåne. — *Zoologisk Revy* 31 (3): 69-74.
- NILSSON, E. 2014. Flyttning av tvåtandad spolsnäcka och gråskalig bärnstenssnäcka – i samband med exploateringar vid Korsvägen och Exportgatan i Göteborg. — *Rapport [D-nr 0261/114] Park- och naturförvaltningen, Göteborgs Stad*. 8 sid.
- VON PROSCHWITZ, T. 1993. Den röda skogssnigeln – *Arion rufus* (L.) – i Sverige – historia, spridning, utbredning och biologi. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 1993*: 31-41.
- VON PROSCHWITZ, T. 1994a. Zoogeographical Studies on the Land Mollusca of the Province of Dalsland (SW. Sweden). — *Acta Regiae Societatis Scientiarum et Litterarum Gothoburgensis Zoologica* 15. 152 sid.
- VON PROSCHWITZ, T. 1994b. Ett försök att genom flyttning rädda ett bestånd av tvåtandad spolsnäcka – *Balea baplicata* (MONTAGU) – samt något om denna arts utbredning och biologi. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 1994*: 27-37.
- VON PROSCHWITZ, T. 1994c. Masknsigeln - *Boettgeriella pallens* SIMROTH - en egendomlig kaukasisk snigelart i spridning med människan i Sverige. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 1994*: 45-54.
- VON PROSCHWITZ, T. 1997. Fläckig vinbergssnäcka [*Cornu aspersum* (O. F. Müller)] funnen i Sverige. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 1997*: 23-27.
- VON PROSCHWITZ, T. 1998. Landlevande mollusker i Jönköpings län - förslag till utnyttjande av data från Göteborgs Naturhistoriska Museums markfaunainventering i miljöövervakningsstudier samt - sammanställningar av lokaler för rödlistade och sällsynta arter, samt lokaler med höga naturvärden. — *Länsstyrelsen i Jönköpings län, Miljöövervakning. Meddelande 1998:25*. 60 sid.+1 bil.
- VON PROSCHWITZ, T. 1999. Faunistiskt nytt 1998 – Snäckor, sniglar och musslor. — *Göteborgs Naturhistoriska museum, Årstryck 1999*: 27-44.
- VON PROSCHWITZ, T. 2000. Faunistiskt nytt 1999 – Snäckor, sniglar och musslor. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2000*: 21-40.
- VON PROSCHWITZ, T. 2001. Faunistiskt nytt 2000 – Snäckor, sniglar och musslor inklusive något om afrikansk konsnäcka *Afropunctum seminum* (Morelet) och större vallsnäcka *Monacha cantiana* (Montagu) – två för Sverige nya, människospridda landsnäckor. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2001*: 19-36.
- VON PROSCHWITZ, T. 2002. Faunistiskt nytt 2001 – Snäckor, sniglar och musslor. — *Göteborgs Naturhistoriska museum, Årstryck 2002*: 29-46.
- VON PROSCHWITZ, T. 2003a. Faunistiskt nytt 2002 – Snäckor, sniglar och musslor. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2003*: 25-42.
- VON PROSCHWITZ, T. 2003b. A review of the distribution, habitat selection and conservation status of the species of the genus *Vertigo* in Scandinavia (Denmark, Norway and Sweden) (Gastropoda, Pulmonata: Vertiginidae). — *Heldia* 5 Sonderheft 7: 27-50.
- VON PROSCHWITZ, T. 2004. Faunistiskt nytt 2003 – Snäckor, sniglar och musslor. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2004*: 23-36.
- VON PROSCHWITZ, T. 2005. Faunistiskt nytt 2004 – Snäckor, sniglar och musslor inklusive något om kinesisk skivsnäcka *Gyraulus chinensis* (Dunker) och amerikansk tropiksylnäcka *Subulina octona* (Bruguière) – två för Sverige nya, människospridda snäckarter. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2005*: 35-61.
- VON PROSCHWITZ, T. 2006. Faunistiskt nytt 2005 – Snäckor, sniglar och musslor – samt något om östlig snytesnäcka *Bithynia transsilvanica* (E. A. Bielz) – återfunnen i Sverige och kinesisk dammussla *Sinanodonta woodiana* (Lea) – en för Sverige ny sötvattensmussla. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2006*: 39-70.
- VON PROSCHWITZ, T. 2007a. Faunistiskt nytt 2006 – Snäckor, sniglar och musslor – samt något om ribbpunktsnäcka *Paralaoma servilis* (Shuttleworth) – en för Sverige ny, människospridd landsnäcka. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2007*: 47- 69.
- VON PROSCHWITZ, T. 2007b. Fünf für die Ostseinsel Öland neue Landschneckenarten: *Vertigo liljeborgi* (WESTERLUND), *Xerolenta obvia* (MENKE),

- Candidula unifasciata* (POIRET), *Cepaea nemoralis* (LINNAEUS) und *Helix pomatia* LINNAEUS. — *Heldia* 5 (3): 75-79.
- VON PROSCHWITZ, T. 2008. Faunistical news from the Göteborg Natural History Museum 2007 – snails, slugs and mussels – with some notes on *Vertigo ultimathule* von Proschwitz – a landsnail species from northernmost Sweden new to science. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck* 2008: 51-72.
- VON PROSCHWITZ, T. 2009a. Faunistical news from the Natural History Museum, Göteborg 2008 – snails, slugs and mussels – with some notes on the slug *Limacus flavus* (Linnaeus) – refound in Sweden, and *Balea heydeni* von Maltzan – a land snail species new to Sweden. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck* 2009: 47-68.
- VON PROSCHWITZ, T. 2009b. *Snigel – fridstörare i örtagården – vetenskap och fakta*. — (Bohusläns museums förlag) 160 sid.
- VON PROSCHWITZ, T. 2010. Faunistical news from the Natural History Museum, Göteborg 2009 – snails, slugs and mussels – with some notes on *Pupilla pratensis* (Clessin) a land snail species new to Sweden. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck* 2010: 41-62.
- VON PROSCHWITZ, T. 2011. Faunistical news from the Göteborg Natural History Museum 2010 – snails, slugs and mussels – with some notes on *Gyraulus stroemi* (Westerlund) – a freshwater snail species new to Sweden. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck* 2011: 39-60.
- VON PROSCHWITZ, T. 2012a. Faunistical news from the Göteborg Natural History Museum 2011 – snails, slugs and mussels. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck* 2012: 41-60.
- VON PROSCHWITZ, T. 2012b. Land- och sötvattenslevande mollusker i befintliga och presumtiva naturreservat i Jönköpings kommun (Jönköpings län) 2011. — *Meddelanden från Göteborgs Naturhistoriska Museum* 28: 1-57.
- VON PROSCHWITZ, T. 2013. Faunistical news from the Göteborg Natural History Museum 2012 – snails, slugs and mussels. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck* 2013: 45-54.
- VON PROSCHWITZ, T. 2014a. Faunistical news from the Göteborg Natural History Museum 2013 – snails, slugs and mussels – with some notes on *Sphaerium nucleus* (S. STUDER) – a freshwater mussel species new to Sweden. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck* 2014: 39-52.
- VON PROSCHWITZ, T. 2014b. Kalkkärrsgrynsnäcka (*Vertigo geyeri*) och Smalgrynsnäcka (*Vertigo angustior*) i Södermanlands län. Återinventering av äldre lokaler, undersökning av nya objekt samt skötselrekommendationer för aktuella lokaler 2007 och 2011. — *Länsstyrelsen i Södermanlands län, Rapport* 2014:1. 89 sid.
- VON PROSCHWITZ, T. 2014c. Undersökning av landmolluskfaunan – med särskild hänsyn till förekomst av kalkkärrsgrynsnäcka, *Vertigo geyeri* Lindholm – i utvalda rikkärr i Linköpings kommun (Östergötlands län) 2013. — *Meddelanden från Göteborgs Naturhistoriska Museum* 33: 1-41.
- VON PROSCHWITZ, T. 2014d. Inventering av landlevande mollusker (snäckor och sniglar) i Söderåsens nationalpark, Skåne län 2008. — *Länstyrelsen i Skåne län*. 64 sid.
- VON PROSCHWITZ, T. 2014e. Miljöövervakningsundersökningar av landlevande mollusker i skogs- och kärrbiotoper i anslutning till tunnelbygget genom Hallandsås 2013. — 23 sid. I: Årsrapport ekologiskt kontrollprogram Hallandsås 2013. Trafikverket.
- VON PROSCHWITZ, T. 2014f. Blötdjur. – In: BJELKE, U. & SUNDBERG, S. (eds): Sötvattensstränder som livsmiljö – rödlistade arter, biologisk mångfald och naturvård. — *ArtDatabanken Rapporterar 15*: 32-33 ArtDatabanken SLU, Uppsala.
- VON PROSCHWITZ, T. 2014g. Landlevande mollusker. Snäckor och sniglar på Gotland. — *Natur på Gotland* 30 (2) [2014]: 6-15.
- VON PROSCHWITZ, T. 2014h. Sötvattenslevande mollusker. Snäckor och musslor på Gotland. — *Natur på Gotland* 30 (3/4) [2014]: 34-39.
- VON PROSCHWITZ, T. 2014i. Bericht über die 46. Frühjahrstagung der Deutschen Malakozoologischen Gesellschaft in Vickleby auf der Ostseeinsel Öland (Schweden) von 25. Bis 28. Juni 2007. — *Mitteilungen der deutschen malakozoologischen Gesellschaft* 90: 1-12.
- VON PROSCHWITZ, T. & ANDERSEN, A. 2010. Rødskogsnegl *Arion rufus* i Sverige og Norge. — *Fauna (Oslo)* 63 (1): 2-7.
- VON PROSCHWITZ, T. & FALKNER, G. 2007. Beiträge zur Nomenklatur der europäischen Binnenmollusken, XX. *Limax maximus* Linnaeus 1758: Die problematische Identität einer vermeintlich gut bekannten Art (Gastropoda: Limacidae). — *Heldia* 5 (3): 89-98. + Taf. 10.
- VON PROSCHWITZ, T., SCHANDER, C., JUEG, U. & THORKILDSEN, S. 2009. Morphology, ecology and DNA-barcoding distinguish *Pupilla pratensis* (Clessin, 1871) from *Pupilla muscorum*

- (Linnaeus, 1758) (Pulmonata: Pupillidae). — *Journal of Molluscan Studies* 75 (4): 315-322.
- VON PROSCHWITZ, T. & SVENSSON, U. 1998. Faunistiskt nytt från Göteborgs Naturhistoriska Museum 1997. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 1998*: 15-20.
- SVENSSON, U. & VON PROSCHWITZ, T. 1997. Faunistiskt nytt från Göteborgs Naturhistoriska Museum 1996. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 1997*: 13-18.
- SVENSSON, U., RUDD, P. & VON PROSCHWITZ, T. 1996. Faunistiskt nytt från Göteborgs Naturhistoriska Museum 1995. — *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 1996*: 17-20.
- WALDÉN, H. W. 1960. Om ett par för Sverige nya, anthropochora Landmollusker, *Limax valentianus* Férrusac och *Deroceras caruanae* (Polonera), jämte några andra, kulturbundna arter. — *Göteborgs kungliga Vetenskaps och Vitterhets-Samhälles Handlingar* (6), Serie B 8 (8): 1-48.
- WALDÉN, H. W. 1969. En översikt över Hallands landmolluskfauna. — *Fauna och Flora* 64 (2): 141-188.
- WALDÉN, H. W. 1986. A Comprehensive Account of the Late Quaternary Land Mollusca in Scandinavia. — *Malakologische Abhandlungen Staatliches Museum für Tierkunde Dresden*. 11 (2) Nr. 10: 105-133.

Charlotte Jonsson
& Peter Nielsen

Faunistiskt nytt 2014 – insekter och spindeldjur

Frågorna och undringarna angående småkryp var talrika även under 2014. Här är några exempel från det gångna året.

Kvarnmottet allt vanligare

En fjäril som verkar blivit vanligare på senare år är kvarnmottet (*Ephestia kuebiella*). Under 2014 kom det in ett flertal förfrågningar till museet om angrepp av fjärilar och fjärilslarver i livsmedel, de flesta handlade om kvarnmott. Fjärilens larver lever framförallt i spannmål och spannmålsprodukter, till exempel mjöl och skorpor, men även en del andra livsmedel.

Kvarnmott kan påträffas på alla ställen där man hanterat mjöl och gryn till exempel kvarnar, bagerier och livsmedelshyllorna i affären. I kvarnar finns nästan alltid kvarnmott i större eller mindre omfattning. En bidragande orsak till att arten har blivit vanligare i dessa miljöer kan vara att man numera, även inom det

konventionella jordbruket, inte får använda starka gifter som metylbromid för bekämpning. Tidigare gällde detta endast ekologiskt jordbruk.

Var än kvarnmott dyker upp är det städning som gäller för att bli av med dem. Förebyggande åtgärder är att städa bort löst liggande mjöl och hålla rent. Hemma räcker det ofta med att kassera angripna livsmedel och städa bort lösa mjölrester på hyllor. Vid tveksamhet kan man även frysa livsmedel man inte vill slänga för att vara på den säkra sidan.

Silomalen – en sällsynt gäst

En annan betydligt mer sällsynt fjäril dök upp i en lägenhet i stadsdelen Majorna, Göteborg i början av december. Det var ett exemplar av silomalen (*Tinea pallescentella*). I Sverige har arten endast hittats ett fåtal gånger tidigare, bland annat i Majorna i Göteborg. Den förekommer närmast i Danmark. Eftersom de fåtaliga fynden i Sverige ofta gjorts nära hamnmiljöer är transporter troligen en vanlig orsak till spridning.

Silomalen påträffas precis som kvarnmottet ofta i människans närhet till exempel i kvar-

Vinjettbild: Kvarnmott funna döda i en mjölförpackning. Foto: Göran Andersson.

nar, men även i silo- eller förrådsbyggnader, ofta i närheten av hamnar. I naturen lever den gärna i fågelbon eller sällsynt i getingbon.

Tåliga skorpioner

Reportage om människor som hittat skorpioner i sina hem, dyker allt som oftast upp i media. Sannolikt är det vårt ökade resande som är orsaken. Vid resor till varmare länder kan man ibland ha oturen att få med sig en ovälkommen gäst hem.

En torkad skorpion ur museets samling, insamlad 1842. Foto: Göran Andersson.

Skorpioner kan vara förvånansvärt tåliga. Det yttre hudskelettet i kombination med låg syreförbrukning samt deras förmåga att kunna stänga till andningsöppningarna på kroppen, gör dem väl skyddade.

Ett exempel på detta är den skorpion som påträffades i tvättmaskinen hemma hos en familj. De hade varit på resa i flera världsdelar, bland annat besökt Dubai, Costa Rica och Texas. Vid hemkomsten när kläderna tvättades hittades en levande skorpion i tvättmaskinen, när den rena tvätten togs ur maskinen. Den hade uppenbarligen överlevt en vända i tvättmaskinen!

Eftersom det var kväll och man inte visste var man skulle göra av den slängdes den ut i snön. Kyla blev dock uppenbarligen för mycket, följande morgon låg den kvar död i snön.

Köttfluga födde ungar

Ett brev kom till museet innehållande en tillplattad köttfluga (Sarcophagidae). Brevskrivaren berättade att hon slagit ihjäl flugan med en bok, och därefter sett små "saker" krypa därifrån. De små "sakerna" var troligen köttflugans larver. Många arter av köttflugor har nämligen den egenheten att de föder ungar. Flughonan har äggen inne i sin kropp, där de också kläcks. Honan placerar sedan ut larverna på ett lämpligt substrat t ex ett dött djur.

En massa fjärilslarver i humlebo

Hur många humlemottlarver kan leva i ett humlebo? Till ombyggnaden av museets evertebratutställning inköptes ett bo med levande humlor av arten mörk jordhumla (*Bombus terrestris*). Det är den typen av färdiga humlesamhällen som ofta används vid pollinering i växthus. Boet stod ute på museets innegård

Köttfluga. Foto: Göran Andersson.

under ett antal veckor på sommaren. När det sedan togs in visade det sig vara fullt av humlemottlarver (*Aphomia sociella*). Av själva humlesamhället fanns inte mycket kvar, en drottning och ett 30-tal mycket små arbetarhumlor. Däremot fanns i boet 1062 fjärils-larver!

Att humlebon i naturen ofta angrips av humlemott är nog väldigt vanligt. Ofta brukar sägas att dessa inte gör någon större skada på själva samhället, vilket man ju kan fundera över i detta fall. En undran är om humlebon av denna typ, konstruerade av människan, är lika väl skyddade för angrepp som de bon humlorna själva anlägger i naturen?

Burken innehåller 1062 larver av humlemott, insamlade i ett enda humlebo.
Foto: Göran Andersson.

Västsvenska Entomologklubben

– för alla med småkrypsintresse

VEK

har regelbundna sammankomster på
Göteborgs Naturhistoriska Museum
med föredrag, demonstrationer, film eller
annan verksamhet med anknytning till småkryp.

VEK

har bland sina medlemmar ungdomar,
pensionärer och allt däremellan.
De flesta är helt allmänt småkryps-
intresserade men där finns också
ivriga samlare, insektfotografer
och specialister på olika insektgrupper.

VEK

har försäljning till medlemmarna
av insektnålar, uppklistringslappar
m m – allt till självkostnadspris.

VEK

ger ut medlemsbladet
AROMIA – en doft från insektvärlden
tre gånger
om året.

AROMIA Nr 1
2008
- EN DOFT FRÅN INSEKTVÄRLDEN
Programblad för VEK - Västsvenska Entomologklubben

AROMIA Nr 3
2009
- EN DOFT FRÅN INSEKTVÄRLDEN
Programblad för VEK - Västsvenska Entomologklubben

INNEHÅLL	106
Editorial	107
Veckans insekt	108
Veckans insekt för 2007	109
Veckans insekt för 2008	110
Veckans insekt för 2009	111
Veckans insekt för 2010	112
Veckans insekt för 2011	113
Veckans insekt för 2012	114
Veckans insekt för 2013	115
Veckans insekt för 2014	116
Veckans insekt för 2015	117
Veckans insekt för 2016	118
Veckans insekt för 2017	119
Veckans insekt för 2018	120
Veckans insekt för 2019	121
Veckans insekt för 2020	122
Veckans insekt för 2021	123
Veckans insekt för 2022	124
Veckans insekt för 2023	125
Veckans insekt för 2024	126
Veckans insekt för 2025	127
Veckans insekt för 2026	128
Veckans insekt för 2027	129
Veckans insekt för 2028	130
Veckans insekt för 2029	131
Veckans insekt för 2030	132
Veckans insekt för 2031	133
Veckans insekt för 2032	134
Veckans insekt för 2033	135
Veckans insekt för 2034	136
Veckans insekt för 2035	137
Veckans insekt för 2036	138
Veckans insekt för 2037	139
Veckans insekt för 2038	140
Veckans insekt för 2039	141
Veckans insekt för 2040	142
Veckans insekt för 2041	143
Veckans insekt för 2042	144
Veckans insekt för 2043	145
Veckans insekt för 2044	146
Veckans insekt för 2045	147
Veckans insekt för 2046	148
Veckans insekt för 2047	149
Veckans insekt för 2048	150
Veckans insekt för 2049	151
Veckans insekt för 2050	152

VÄSTSVENSKA ENTOMOLOGKLUBBEN

Naturhistoriska museet

Box 7283

402 35 Göteborg

Tel.: 010 44 14 258

Plusgiro: 72 47 78 - 6

e-post: info@entomologklubben.se

www.entomologklubben.se

John Duff

Museiminnen – en skolgrabb hos Sjölander och Lepiksaar

Det följde alltid samma rutin. Först besök hos Johannes Lepiksaar i benkällaren, och vad därav kunde komma, därefter vandring upp till David Sjölander och dennes ateljé. Här fanns alltid massor av intressant för en yngling i tidiga tonår att ägna sig åt. En lång period handlade det om en afrikansk elefant. Ett montage som kom att betraktas som ett av världens främsta konservatorsarbeten.

Det är under tidigt 1950-tal. Dagar med tidig skolavslutning trampade jag iväg på cykel till museet, vilket snabbt utvecklades till en sådan vana att jag, efter påringning, släpptes in genom norra porten utan att behöva förklara mitt besök för vaktmästaren vid stora entrén.

Hur det hela började minns jag inte säkert, men troligtvis hängde det samman med att min far tillhörde kretsen kring farbror David.

Vinjettbild: Konservator David Sjölander arbetar med finpreparering av den elefant som han sköt i Angola 4 december 1948. Foto GNM 4576:12, något beskuret.

Far arbetade på Göteborgs Bank och ställde upp med att övervinna de besvärligheter som David Sjölanders afrikaresa medförde. Kanske blev det biljetten in bakom kulisserna på museet.

Elefanten

Än i dag kan jag lätt i minnet återkalla lukten av den väldiga lerkropp som, höljd i våt jutesäck och monterad på en inre stomme, skulle bära upp de sektioner avgjutning, som i sin tur skulle bära upp huden från elefanten.

De tekniska problemen kring detta jättearbete finns beskrivna på annat håll och bekymrade föga en pojke i tidiga tonåren.

David Sjölander rökte cigarr. Men till skillnad från de flesta cigarrökare slängde han inte den kvarvarande fimpen utan stoppade den i en pipa och rökte detta samlade koncentrat av nikotin och andra gifter till aska. De rökmoln han andades in torde ha trotsat det mesta av dagens droger.

Farbror David var inte helt ensam med det tunga och krävande arbetet med elefanten

utan hade bland andra hjälp av ett par assistenter. En av dem var dansk och hette Tom.

Allteftersom lermodellen av elefanten växte fram krävdes ständig vaksamhet och förstärkningar av armering och stödjande delar, för lera är ett tungt material. I bakdelen av lerkroppen, just lämpligt placerat under svansfästet, kunde den våta säckväven föras åt sidan och man kunde slingra sig in i elefantkroppens inre, dit elektriskt ljus var draget för arbetets skull.

Atmosfären därinne var förskräcklig. Varm, fuktig och syrefattig. Därför hade ett mindre hål tagits upp i elefantens bringa i

vilken stuckits in en kort slang, som kom att fungera som en inandningsnorkel för den, som arbetade därinne.

Vid ett av mina besök i ateljén befann sig Tom inne i elefanten när farbror David vinkade på mig. Försiktigt smög han sig fram till andningsnorkeln, lyssnade tills han förstod att det var dags för Tom att dra in frisk luft, varpå han sög ut ett rejält giftmoln ur sin cigarrfimp och blåste in röken i slangen. Tom skrek till därinne, greps av panik och kom tumlande, hostande och illamående ut ur elefanten. Ett utomordentligt lyckat skämt, tyckte Sjölander.

Johannes Lepiksaar stående vid arbetsbänk i benkällaren. GP-foto ca 1972. Foto GNM 6966:5.

I benkällaren

Här kom en grabb i slyngelåldern, travade snabbt nerför trappan och in i benkällaren, tog gången till höger och där, borta vid kröken av gången vid fönstret, satt Johannes Lepiksaar med förstoringsglasögonen i pannan. Så fort han fick syn på mig reste han sig upp och kom haltande med sin missbildade fot i den stora kängan, mig, en okunnig pojkspoling tillmötes, alltid hälsande välkommen och beredd att berätta om vad nytt han fått in sedan vi senast sågs. Här blev jag sittande några timmar fascinerat lyssnande till hans enorma kunskap. Någon gång kunde han kort beröra sin egen historia – om flykten från Estland.

– Finns det varg i Estland? frågade jag honom en gång.

Han dröjde något med svaret och sade:

– I Estland finns det numera både två- och fyrbenta vargar!

När bygget av Nya Ullevi kommit igång påträffade man ett välbevarat människoskelett i ishavsleran. Varför det hamnade på Naturhistoriska museet vet jag inte, men där fick jag hjälpa till att avlägsna mycket av den lera som omgav skelettet. Om dess historia och ålder, eller var det så småningom hamnade, vet jag inte.

En enda gång fick jag tillfälle att återgälda något av Johannes Lepiksaars stora vänlighet. Jag ordnade en ”exkursion” med reguljär buss till Kungsbackafjordens västra sida. Oförmögen att flytta sig annat än korta sträckor passade det så bra att bara några meter från busshållplatsen kunde vi, hans fru Nina, han själv och en god vän till dem och jag, slå oss ner och studera fågellivet på strandängen. Särskilt minns jag att i

en starrbevuxen göl något 20-tal meter från oss kunde vi betrakta en häckande rörhöna.

Som tack skänkte mig Nina Lepiksaar ett antal av sina vykort med fågelmotiv. Några av dessa utomordentligt välgjorda fågelmotiv har jag kvar än i dag.

Professor Orvar Nybelin

Jag hade skymtat honom vid flera tillfällen. Den store mannen, museichefen, for mellan rummen i olika ärenden och tillbringade sannolikt mycket tid med forskning och administration.

En dag inne hos Sjölander stack en vaktmästare in huvudet och kallade på mig.

– Professor Nybelin vill tala med dig!

Jag blev alldeles kall invärtes. Nu var det säkert slut med mina besök på museet. Jag skulle inte längre få komma in till ateljén, benkällaren och de andra spännande utrymna.

Det var förmodligen så att han ansåg att

Orvar Nybelin. Foto: David Sjölander ca 1938.
Foto GNM 4000:1.

mina alltför ofta förekommande besök störde arbetet och verksamheten.

Med bultande hjärta knackade jag på hans dörr och klev på darrande ben in i hans rum. Han satt i sin vita rock vid sitt arbetsbord med bland annat några små, häftade böcker framför sig. Han tog upp två av dem och räckte dem till mig med några vänliga, uppmuntrande ord om att han hoppades jag skulle ha nytta och glädje av dem.

När jag nu tar fram delarna I och II av *Våra Fiskar*, tryckta 1951, och slår upp försätsbladen kan jag läsa med professor Nybelins handstil: *Till John Duff från förf.*

Arbete med att sätta fast skinnet på elefantens rygg. Foto GNM 4576:13.

Jag var välkommen att fortsätta besöka museet!

På elefantens rygg

Den tid hade kommit då elefanten monterades på sin framtida plats i Däggdjurssalen. Detta enorma arbete, med hanterandet av stora tyngder, började nå sin fullbordan, men fortfarande återstod mängder av detaljarbete. Prepareringen av elefanthuden hade i viss mån slätat ut de naturliga hudveckan. Nu satt tusentals spikar applicerade i vecken och spikarna skulle nu drivas in så att hudveckan återfick sitt ursprungliga djup.

Under uppsikt fick jag delta i arbetet. Utrustad med en lätt hammare och en dorn, placerades dornen på varje spikhuvud och spiken drevs försiktigt på plats. Arbetet var tidsödande men för en ungdom helt hänförande, inte minst när det skedde högt ovanför golvet på elefantens rygg.

Levande djur

Inte så sällan hamnade levande djur på museet. Jag minns en boaorm som matades med stora vita råttor. Och en mungo. Mungon var inte lätt att hålla vid liv, så vid ett av mina besök tog Sjölander en grov, rörformad glasbehållare och dränkte, utan att vidta särskild försiktighet, in en stor bomullstuss med kloroform, som han stoppade ner i behållaren. Den lade han sedan ner i mungons bur och mungon störtade in i glasbehållaren och begick självmord med nosen inborrad i bomullen.

Ett speciellt skämtlyne

Det kolossala arbetet med och ansvaret för elefanten tog på farbror Davids krafter. Visserligen levde hans skämtlyne vidare och tog sig drastiska uttryck. Medan elefantmodellen ännu inte monterats ner i ateljén, befann jag mig vid ett tillfälle högst upp på en delad steg i höjd med elefantryggen. Det var tur att fötterna stod stadigt på en arbetsplattform och att jag höll mig fast, för plötsligt hördes en dovt, utdragen explosion och under mig försvann allt i ett blått rökmoln. Ur molnet hördes Sjölanders skratt. Han hade roat sig med att hälla ut en rejäl hög med svartkrut under stegen och futta eld på den.

Det berättades också om en fattig gumma, som tiggde till sig kroppar från skinnlagda fåglar av Sjölander, vilka hon åt upp. Sjölander lär inte ha varit så tilltalad av tiggeriet och när han en gång fått in en hornuggla gav han gumman fågelkroppen med orden, att här fick hon en tjäder!

En tid senare dök gumman upp:

– De va allt en konstig tjäder, för den var full av råttor!

Katastrofen

När elefanten var klar vidtog för konservator David Sjölander ett antal renoveringsarbeten.

Efter traditionsenligt besök nere hos Johannes Lepiksaar kom jag en dag upp till ateljén. Jag ser det inträffade ännu framför mig som i en ”slow motion” film...

När jag gick in genom dörren möttes jag av en stark doft av shellack. Till höger, en bit från dörren, stod elefantkalven, som

tagits in från Däggdjurssalen för renovering. Någon meter framför elefantkalven stod en stol. Jag tog av min halvlånga jacka av lodentyg och hängde den över stolsryggen och vände mig mot Sjölander som nu stod någon dryg meter till vänster om elefanten med ryggen mot dörren, vänd mot mig. Bredvid sig hade han en spruta som han nyss använt att spreja shellack över den med långa kalvhår ryggklädda elefantkalven. Vi bytte några ord. Sjölander var just i färd med att trycka ner en av sina vanliga cigarrfimpar i pipan. Så tog han fram en tändsticksask, strök eld på en sticka, tände pipan, och skulle sin ovana trogen slänga den avbrända stickan på golvet. Vad han inte märkte var att han hade fått klibbig shellack på fingrarna och att tändstickan inte var helt släckt. Jag ser tydligt framför mig hur tändstickan inte släpper från fingret och faller till golvet, utan lämnar fingret senare i handrörelsen, far i en båge och landar på den shellackerade elefantkalven.

Branden blev explosionsartad. På mindre än en sekund var hela elefanten övertänd. Sjölander reagerade blixtnabbt, grep min

*Elefantungen, monterad av David Sjölander 1948.
Foto David Sjölander. Foto GNM 4577:1.*

jacka och lyckades kväva elden. Men det var för sent. Av elefantens långa kalvhår återstår i dag bara brunbrända rester. De kan betraktas, av den som vill, ute i Däggdjurssalen.

David Sjölander tog olyckan hårt, hårdare än många i hans omgivning kanske anade.

Lapplandsresan

Året bör ha varit 1952, då var jag 14 år gammal. David Sjölander planerade en insamlingsresa till Lappland. Han hade vid många tillfällen tidigare vistas i området, ofta tillsammans med Stanley Mörner och dennes son Bengt. Nu ville han ha med mig.

Jag blev salig inför perspektivet av detta stora äventyr men mina föräldrar sade bestämt nej. Farbror David kontaktade dem och försökte övertala dem men mina föräldrar gav inte vika. Den gången var jag bitter på mina föräldrar. Senare blev jag dem tacksam.

Sjölander fick emellertid, som väl var, någon med sig. Tur var detta, för vad som berättats mig är att Sjölander drabbades av en hjärnblödning och så småningom hamnade på Luleå lasarett. En 14-åring torde haft svårt att hantera en sådan situation.

Hemkommen var farbror David helt förändrad mentalt. Han var en bitter man som tyckte sig illa behandlad av sin omgivning, inte minst från museets sida.

En kväll var mina föräldrar och jag samt konstnären Sten Larsson och dennes fru Inger hembjudna till honom i hans lägenhet mitt emot Johannebergskyrkan. Han var i dåligt skick. Berättade om hur han i Lappland anfallits av en björn men avvärjt anfallet

genom att med hagelbössans hjälp, mer eller mindre, skjuta bort öronen på björnen. Hans motorik var skadad och jag minns hur sorgligt det var när han skulle servera rödvin och ibland hällde vid sidan av glasen.

Det var sista gången jag träffade David Sjölander. Han dog i november 1954.

Epilog

Jag sitter och samtalar med Bengt Mörner i dennes trevliga arbetsrum i bostaden i Hovås. På väggen hänger ett porträtt av pappan Stanley. Far och son Mörner kom David Sjölander mycket närmare än vad jag någonsin gjorde. De jagade tillsammans, ibland i Tölö kronopark, ibland i Romelanda. Båda deltog i flera av Sjölanders lapplandsresor och vistades tillsammans med honom veckovis, ja månadsvis, i vildmarken.

Bengt och jag hade nyss läst Mattias Hagbergs bok *Herredjuret*, och diskuterade innehållet, som berör David Sjölander.

– Jag känner inte alls igen farbror David som han framställs i boken, förklarade Bengt.

Vårt samlade intryck är att boken förvisso är ett intressant psykologiskt verk över författarens egen konfliktfyllda filosofi men att denne bara använder David Sjölander som ett verktyg i sin framställning.

Hans ambition var inte att åstadkomma en biografi över David Sjölander.

Den återstår fortfarande att skrivas. Och den borde skrivas. En mer fascinerande personlighet, med ett mer fascinerande liv, är inte lätt att finna.

Bengt Mörner blev i maj 2015 hedersledamot av Göteborgs Biologiska förening efter 50 års medlemskap. John Duff blev medlem i föreningen ett år senare och uppnår de 50 åren som medlem under 2016.

Red. anm.

”Mitt första
större tiggeri
gällde en
gorilla”

Liv Emma Thorsen

Tre apekropper i Göteborgs Naturhistoriska Museum

Mannen som gikk på tiggerferd var Leonard Jägerskiöld (1867–1945), og pengene skulle brukes til å finansiere kjøpet av en utstoppet lavlandsgorilla. Jägerskiöld var blitt ansatt som intendant for Göteborgs Museums naturhistoriske samlinger 1. juli 1904, og han startet umiddelbart arbeidet med å få reist en ny museumsbygning og å komplettere samlingene. Noe av det første han gjorde som ny intendant var å sørge for at museet kunne vise publikum tre av de store menneskeapene, gorilla, orangutang og sjimpanse.

Hver sommer reiste museets stab ut for å samle inn hjemlig fauna. Innsamling var også jakt, og, som Jägerskiöld skrev i sin selvbiografi: ”Man kan nästan säga att hela Naturhistoriska Museets stab var med och jagade” (Jägerskiöld 1943: 486). Eksotiske pattedyr

måtte anskaffes via andre kanaler. Dette var i perioden den engelske historikeren Samuel Alberti har kalt ”the heyday of natural history”, hvor innsamling av eksotika og naturalia fulgte i kjølvannet av kolonialisme og imperialism (Alberti 2009: 31). Levende og døde dyr ble kommersialisert i likhet med andre varer fra koloniene (Rothfels 2002). Spesimina fra hele verden strømmet til det britiske imperiums hovedsteder og til andre sentrale vestlige havnebyer. Kataloger og årsmeldinger viser at museet fikk eksotiske pattedyr via en rekke kanaler. Jägerskiöld var i kontakt med kjente utenlandske taksidermifirmaer, og han kjøpte skinn fra utenlandske forhandlere, skinn som museets egne taksidermister monterte.

I boken *Elephants are not Picked from Trees* har jeg rekonstruert innsamlingshistoriene til tre dyrekropper som kom til museet i Jägerskiölds tid, gorillaen fra Rowland Ward, tonkinmakaken Monjet og hvalrossen fra

Vinjettpild: Leonard Axel Jägerskiöld. Foto: Arthur Hultman 1929 (GNM 1625-1 beskuren).

Rörö, i tillegg til den afrikanske elefanten (Thorsen 2010, 2014). Arbeidet med ett dyr har avdekket forbindelser til andre dyr som er blitt trukket inn i teksten, for gorillaens vedkommende orangutangen og sjimpansen. Alt materialet jeg har brukt, finnes i museets arkiver, bortsett fra Walter Kauderns dagbøker og fotografier fra Celebes (idag Sulawesi) som er i Verldskulturmuseet. Kildene mine er de fire preparatene, dyrenes skjeletter og skiltene med opplysninger om preparatet, samlingsprotokoller, fotografier, museets samling av avisutklipp fra 1900 til 1960, museets brevarkiv, personarkivene etter taksidermistene Hilmer Skoog og David Sjölander, intervjuer og samtaler, noen regninger, årsmeldinger og årbøker.

Arbeidsmåten har vært å vekse mellom å skrive og å se, å bevege meg mellom tekster og det utstoppede dyret i monteret, og mellom dyret i monteret og dyrets skjelett. Metodisk kan det beskrives som å skyve dyrene bakover i tid, til andre plasser i utstillingslokalene, til konservatoratieret og magasiner, og ut av den røde mursteinsbygningen i Slottsskogen tilbake til stedet dyret en gang kom fra. Elefanten og apen Monjet har jeg kunnet følge fra henholdsvis Angola og Celebes til Göteborg. Hvalrossens lange svømmetur fra Grønland til Rörö har også etterlatt kilder. Gorillaens biografi lar seg ikke etterspore lenger til-

Gorillaen fra Rowland Ward. GNM 5419-31.

bake enn til London. Den var likevel verdt et kapittel fordi preparatet både eksemplifiserer handelen med eksotiske dyr og belyser kulturelle forestillinger om gorillaen rundt 1900. Gorillaen er hovedtema i artikkelen.

Gorillaen fra Rowland Ward

3. oktober 1906 sendte Jägerskiöld et telegram adressert til Jungle London: "Please send stuffed Gorilla skull and skeleton."

Money procured. Letter follows.” Jungle var telegrafadressen til Rowland Ward Ltd., et internasjonalt berømt firma som preparerte troféer for overklassen og solgte preparater av eksotiske dyr til museer (Morris 2003). Den vestlige lavlandsgorillaen ble beskrevet første gang så sent som i 1847 av to amerikanere, legen og misjonæren Thomas S. Savage og anatomen Jeffries Wyman. Ingen av dem hadde selv sett en levende gorilla, beskrivelsen var basert på skjelettmateriale. Oppdagelsen av et nytt stort pattedyr vekket begeistring. I 1906 var gorillaen fortsatt et dyr få visste noe om, og enda færre hadde sett. Eventyreren, forfatteren og foredragsholderen Paul Belloni Du Chaillu viste fram det første utstoppede eksemplaret i London i 1861. Samme år hadde han ankommet byen med jaktbytte fra tre og et halvt års opphold i Gabon, og med seg i bagasjen hadde han skinn og bein fra mer enn tjue gorillaer. Femten år senere ble den første levende gorillaen vist fram for publikum i Berliner Aquarium. Etterspørselen etter gorillapreparater må derfor ha vært stor og kunnskapen om gorillaen sparsom da Jägerskiöld startet en brevveksling med Rowland Ward om kjøp av et gorillapreparat.

Det første brevet sendt til Ward fra Jägerskiöld er datert 26. juni 1905, det betyr at det tok ham drøyt et år å få tak i et gorillapreparat han var fornøyd med. Av brevet, skrevet i Jägerskiölds karakteristiske bryske stil og uhindret av grammatikk, framgår det at han også er på jakt etter en orangutang:

Dear Sir!
You offered in your last circular an Orang-utan £20 from Borneo. Is it an adult male? Can I get the skeleton also? I wish for my museum an adult male of Simia Satyrus and the skeleton from ape. I also wish an adult gorilla with its

skeleton. Can you procure me these specimens?

Your prices?

Yours truly

L.A. Jägerskiöld

Keeper of the Zoological Museum

Jägerskiöld var ute etter hanndyr av beste kvalitet, frasene ”first class” og ”adult male” går igjen i korrespondansen med forhandlere. Ward på sin side forsøkte å moderere forventningene til sin svenske kunde ved å understreke at gamle hanngorillaer ikke ser så godt ut. Dessuten var gorillaer selgers marked. 30. januar 1906 sender Ward et fotografi av et gorillapreparat til Jägerskiöld, og forklarer at ”like all old males it is bare on chest”. Pris £150. Gorillaen falt tydeligvis ikke i smak, for fjorten dager etter svarer Jägerskiöld: ”I ask you to let me know next time you get a good full sized Gorilla”. Et nytt tilbud blir sendt 23.06:

Dear Sir

With further reference to our correspondence re Gorillas: We now have from the Gaboon, a finely mounted specimen.

The skin is in perfect condition, except – that – the hair on the back head, as is the case, in all adult gorillas, which have passed through our hands. The skull has not been mounted in the animal, but we would send it with the specimen.

We might mention that this particular Gorilla belongs to the redheaded race, which has received a specific name. Price (subject it being unsold when we hear) £250 (Two hundred and fifty pounds).

Thanking you

Yours faithfully

Rowland Ward

P.S. Photo can be sent.

Etter å ha mottatt foto av preparatet og nøyaktige mål, samt påpekt prisforskjellen mellom denne og den forrige gorillaen han

var blitt tilbudt, forholdt Jägerskiöld seg strategisk taus et par måneder inntil Ward kom med et nytt tilbud, denne gang pr. telegram: Museet skulle få gorillaen med hodeskalle, samt et gorillaskelett fra en annen gorilla, for £250. Dagen etter, den 29. september, telegraferte Jägerskiöld tilbake: "Please keep offer firm one week while collecting necessary amount." I løpet av fire dager klarte han å fremskaffe kjøpesummen. Femten av Göteborgs mest prominente borgere donerte summer fra kr. 1000 til kr. 100. Museet mottok i alt kr. 6350 fra privatpersoner i 1906, av disse gikk kr. 3300 til kjøpet av gorillaen og gorillaskelettet. Dette viser, ikke overraskende, at museet var avhengig av private gaver for å øke samlingene, og viktigere, at byens velstående borgerskap så betydningen av å utvikle museet.

Gorillaen må ha oppfylt Jägerskiölds forventninger til en førsteklasses hann, attpåtil var prisen rimelig. I årsberetningen for 1906 skriver han: "Kjøpet måtte vid jämförelse med vad, som ungefär samtidigt på annat håll betalats för motsvarande djur, betecknas som synnerligen billigt" (Göteborgs Museums Årstryck 1907: 18). Og i memoarene skrevet førti år senere omtaler han den som "en praktpiäs" (Jägerskiöld 1943: 347). Selv hadde Ward karakterisert preparatet som "a good one, so far as Gorillas go, that is to say it is as perfect as the majority. Some hair has been supplied and added to the shoulders and top of head where they invariably "slip". Med andre ord, gorillaen fra Ward var pyntet litt på. En kan spørre hva det betyr at et specimen er "godt", i den forstand at det er like bra som majoriteten; er dette egentlig en middel-

Nyttårshilsen fra J.F.G. Umlauff 1909 GNM232-1.

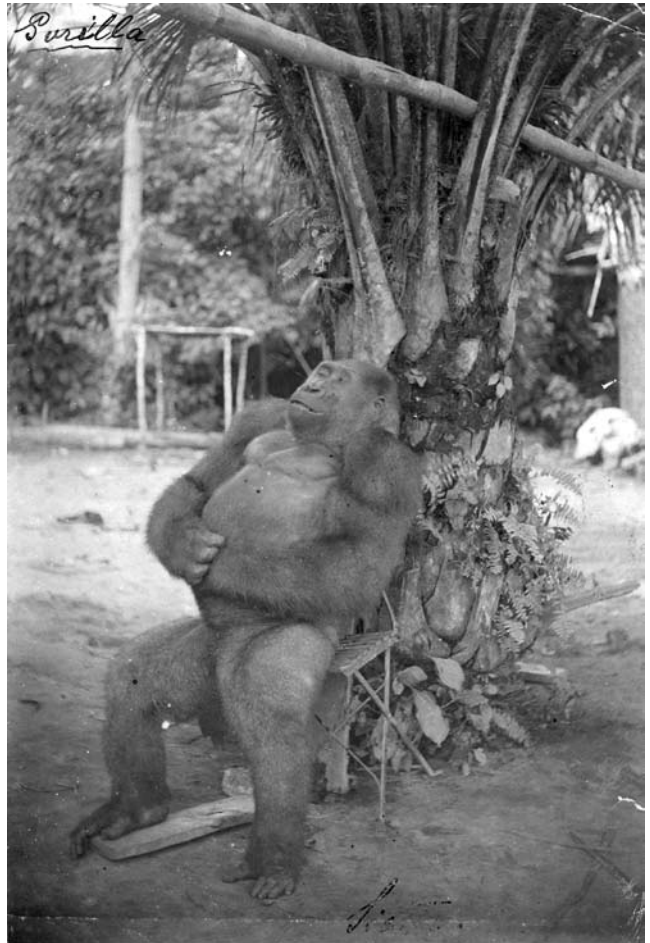
mådig gorilla? Uansett var den en god investering som fanget publikums interesse. Mer enn 2000 personer var innom museet i løpet av to timer den første dagen gorillaen ble vist fram for publikum.

Snill eller vill?

Tre år etter at gorillaen var kommet på plass i Göteborg, sendte det tyske firmaet J.F.G. Umlauff i Hamburg ut en nyttårshilsen med en utstoppet hanngorilla fotografert fra tre kanter og med opplysninger om mål og proveniens. Gorillaen gir inntrykk av å komme gående med en stokk i venstre hånd. Firmaet Umlauff ble drevet av far og to sønner. Én av sønnene dro på jakt ekspedisjoner og skjøt gorillaer. Dette må ha gitt kunnskap om apens naturlige adferd. Likevel hadde Umlauff en tydelig forkjærlighet for å gi gorillaene positurer som understreket likheten mellom ape og menneske. Umlauoffs gorillaer står eller sitter. De samme positurene finnes på fotografier fra jakt ekspedisjoner. På ett av dem er den døde gorillaen plassert på en hagestol i skyggen av en palme og med hendene fredelig foldet over magen (GNM 1986-1).

Men Umlauff monterte også gorillaer som framstod som det motsatte av menneskelig. Historikeren Britta Lange kaller dette "Trophäen-Ikonographie", en angripende gorilla stående på to med blottede tenner slik jegeren så den sekundet før kulen gikk av (Lange 2006: 108). Et godt eksempel er gorillaen som står utstilt i Natural History Museum at Tring

utenfor London, markedsført av Umlauff som "der Riesen-Gorilla". Forestillingen om gorillaen som et aggressivt og farlig dyr kan føres tilbake til Du Chaillu. Selv om Du Chaillu imøtegikk de mest usannsynlige historiene som verserte om gorillaen, at den var et kjøttetende dyr som angrep og drepte elefanter, fanget og kvalte mennesker og kidnappet kvinner fra landsbyene, formet og understøttet skildringene hans populære forestillinger om gorillaen som et demonisk dyr. Frontespisen i Du Chaillus bok *Explorations and Adventures in Equatorial Africa* (1861) viser en gorilla som står på to med oppsperrt

Død gorilla på hagestol. Foto: Umlauff. GNM 1986-1.

gap, klar til å angripe. Dette ble en populær positur for utstoppede gorillaer, og gorillaen som kvinnerøver ble et motiv både i kunsten og i populærkulturen.

Gorillaen fra Rowland Ward henger derimot fredelig etter den ene armen. Selv hadde Rowland Ward ikke sett gorillaer i sitt naturlige habitat. Kunnskap om dyrene fikk han fra observasjoner i London Zoo, som han flittig oppsøkte med fotoapparat. I brevene sine refererte Ward stadig til fotografier av preparatene, og tre finnes i museets fotoarkiv, av gorillaen, en sjimpanse og en orangutang. Alle er montert hengende fra en slags trapes, som sirkusartister, antagelig slik Ward så dem i London Zoo.

Å se gorillaer i zoologiske hager åpnet for en annerledes og riktigere forståelse av arten. Gorillaen som kom til Berliner Aquarium i 1876 var en ung hann som ble kalt Mpungu.

Mpungu var blitt fanget av en tysk ekspedisjon som tok ham med tilbake til Berlin. En kort notis i *The Popular Science Monthly* fra 1881 beskriver hvor lett gorillaungen hadde vennet seg til mennesker. Ikke minst var det påfallende hvor vennlig og tillitsfull han var, stikk i strid med den gjengse forestillingen om at gorillaer var farlige og aggressive dyr. Når han slo seg på brystet, slik Du Chaillu beskrev, var det for å uttrykke velvære, ikke sinne. Mpungu var svært nøye med å holde pelsen ren og likte å plaske i vann. Han var smart, og han hadde humor. Her så folk en helt annen gorilla enn det marerittaktige vesenet Du Chaillu hadde beskrevet. De to motstridende oppfatningene av gorillaen kan følges inn i utstillingssalene i vestlige naturhistoriske museer og videre til verkstedene som laget dyrepreparater for salg.

Tre menneskeaper

Året etter at gorillaen ble ervervet, kjøpte Jägerskiöld et orangutangskinn, ikke fra Ward, men fra den sveitsiske legen Georg Albert Girtanner (1839–1907). I tillegg til å være en anerkjent amatørornitolog ivret Girtanner for å bevare truede arter, noe som ikke sto i motsetning til at han også handlet med naturalia. I følge general-katalogen skal Girtanner ha fått skinnen fra ”Amerika”, og dyret skal ha vært drept i sitt naturlige habitat. En tysk taksidermist monterte skinnen.

En fredelig gorilla. Foto: Anders Larsson.

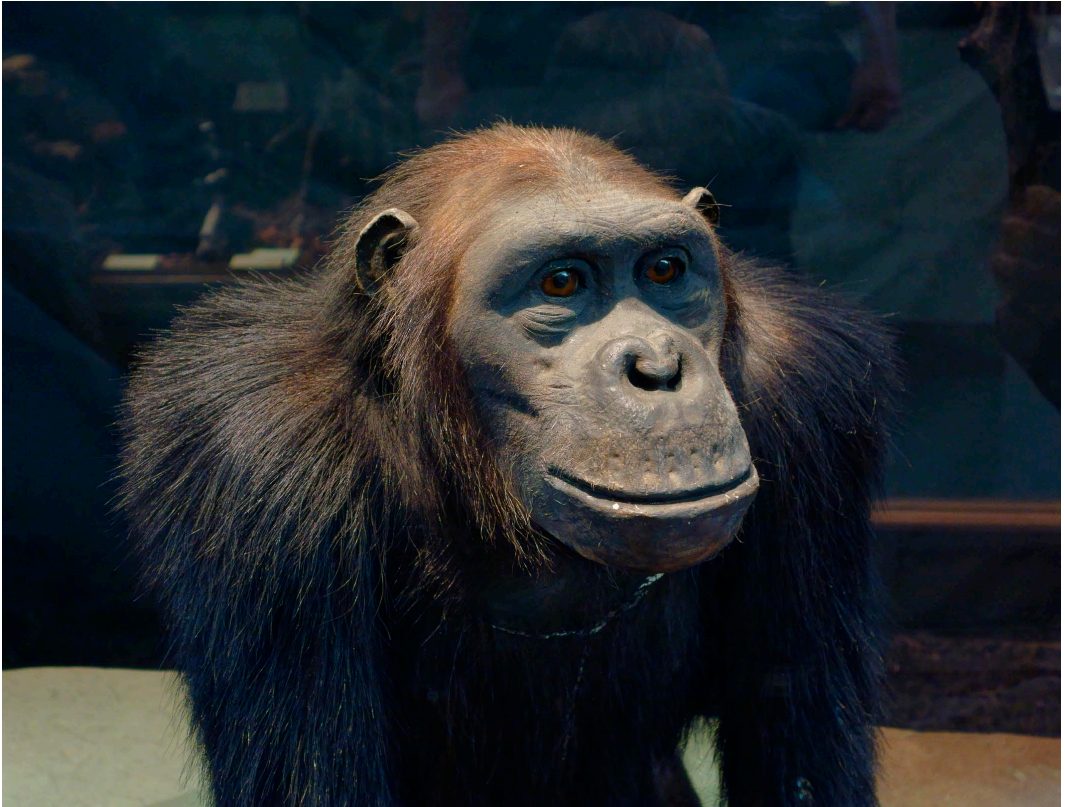

Orangutangens hode. Foto: Anders Larsson.

Hilmer Skoog pakket ut orangutangen 28. januar 1907. Preparatet var en stor skuffelse for Jägerskiöld som var blitt lovet et første-klasses dyr. Posituren var god, men ansiktet var ikke godt. Det verste var pelsen. Han var blitt lovet et særlig vakkert skinn, nå fikk han en orangutang hvor nesten halve kroppen var klistret til med falsk pels.

Om orangutangen var en skuffelse, desto bedre var Hilmer Skoogs montering av et sjimpanseskinn som G. Linnell hadde forært museet i 1904; en fullvoksen hann drept i Kamerun. Vi kan følge Skoogs arbeid trinn for trinn i hans arbeidsjournal. 30. november 1906 tegnet han sjimpansens kropp slik den skulle formes, og i april året etter ble skinnets festet til kroppen. Øynene hadde Jägerskiöld klart å få fra Rowland Ward, som sendte dem noe motvillig. I følgebrevet datert 6. desem-

ber 1906, bemerkes at "we do not in the usual way supply eyes, as nearly all our work of this kind is special". Jägerskiöld var svært fornøyd med Skoogs arbeid som han fant helt på høyde med hva det berømte Ward kunne prestere: "Den redan förut inköpta schimpanshanen från Gabun (sic) har under året af konservator Skoog färdigpreparerats och är ett vackert bevis på hans skicklighet samt står i utförande ingalunda efter den af den världsberömda firman Ward stoppade, 1906 inköpta gorillan" (Göteborgs Museums Års-tryck 1908:19). I dag deler de mer enn hundre år gamle apekroppene monter i Däggdjurssalen. Jeg har ikke kompetanse til å bedømme den håndverksmessige kvaliteten av gorillaen eller sjimpansen, men selv en amatør kan forstå hvorfor Jägerskiöld beskrev orangutangen som "der unglückbelastete Orang".

Sjimpansens hode. Foto: Anders Larsson.

Litteratur

- ALBERTI, S. J. M. M. 2009. *Nature and Culture. Objects, Disciplines and the Manchester Museum.* – Manchester: Manchester University Press.
- JÄGERSKIÖLD, L. A. 1943. *Upplévt och Uppnått. Ur minne, brev och loggböcker.* – Stockholm: Natur och Kultur.
- LANGE, B. 2006. *Echt. Necht. Lebensecht. Menschenbilder im Umlauf.* – Berlin: Kulturverlag Kadmos.
- MORRIS, P. 2003. *Rowland Ward. Taxidermist to the World.* – London: The Lavenham Press.
- ROTHFELS, N. 2002. *Savages and Beasts. The Birth of the Modern Zoo.* – Baltimore: The John Hopkins Press.
- THORSEN, L. E. 2010. Sjölanders elefant(er). – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2010: 67–73.*
- THORSEN, L. E. 2014. *Elephants are not Picked from Trees. Animal Biographies in Gothenburg Natural History Museum.* – Aarhus: Aarhus University Press.

Göteborgs Biologiska Förening

Vänförening till Göteborgs Naturhistoriska Museum
Grundad 1904

– NATURHISTORISKA MUSEETS VÄNFÖRENING –

- är ett populärvetenskapligt forum, en mötesplats för både amatörer och fackmän med intresse för natur och naturvetenskap.
- har möte tredje torsdagen varje månad under september – maj. Mötena äger i regel rum i Naturhistoriska museets föreläsningssal. Vid majmötet förevisas nyheter på museet.
- arrangerar föredrag, filmvisningar, studiebesök, exkursioner m m inom det biologiska ämnesområdet i mycket vidsträckt bemärkelse. Dessutom inbjuds medlemmarna till bl a utställningspremiärer på museet.
- erbjuder sina medlemmar fri entré till Naturhistoriska museet. Fullbetalande medlemmar erhåller dessutom museets årsskrift och program samt personlig kallelse till föreningens egna aktiviteter. Museets butik har ibland speciella rabatterbudanden till medlemmarna.
- stöder projekt vid Naturhistoriska museet och delar också ut stipendier inom det biologiska ämnesområdet.
- har en årsavgift om 200 kr. Studerande och pensionär: 150 kr. Familjemedlem: 50 kr. Alla intresserade är välkomna som medlemmar!

Göteborgs Biologiska Förening

Naturhistoriska museet

Box 7283

402 35 GÖTEBORG

E-post: info@biologiskaforeningen.se

Webbplats: www.biologiskaforeningen.se

Malmska valen

150 år